

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 988-1035

Makalenin Geliş

Tarihi

06/08/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

25/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

KÜÇÜK MESNEVİLERLE YAZILAN ‘ARZ-I HÂLLER

Enes YILDIZ¹

ÖZET

Klasik Türk şiirinde beyitlerle yazılan nazım şekillerinden biri de mesnevidir. Mesneviyi, beyitlerle yazılan diğer nazım şekillerinden ayıran özelliği, her beyitte ayrı kafiyeye yer verilmesidir. Divan şiirinde müstakil eser olan mesneviler yanında divanlarda yer alan küçük mesneviler de bulunmaktadır. Müstakil mesnevilerle divanlarda yer alan mesnevileri ayıran temel ölçüt, müstakil mesnevilerin belli bir plan dâhilinde yazılıp kitaplaşmasıdır. Küçük mesneviler incelendiğinde muhteva çeşitliliğinin dikkat çekici olduğu görülecektir. Çünkü küçük mesnevilerle “*tevhit, na’t, nasihatnâme, miraciye, fahriye, methiye*” gibi türlerin yanında “*silsilenâme, besmelenâme, istiftâ, şehir şiiri, firâknâme, sıhhatnâme, kalemîye, manzum mektup, manzum hikâye*” gibi farklı konular da işlenmiştir. Küçük mesnevilerle yazılan kişisel hayat ile ilgili türlerden biri de ‘arz-ı hâllerdir. Edebî bir terim olarak ‘arz-ı hâl şairin hâmiye/memdüha veya belli makamdaki bir kişiye içinde bulunduğu maddi ve manevi durumu arz ettiği, taleplerini sıraladığı ve şikâyetlerini dile getirdiği manzumelerdir. ‘Arz-ı hâller şair-patron ilişkisinde tarafların durum, tavır ve tepkilerini göstermesi, şairlerin hayatlarına ve yazıldığı dönemin sosyal hayatına dair bilgiler vermesi noktasından önemli metinlerdir. Bu çalışma küçük mesnevilerle yazılan ‘arz-ı hâllerin incelenmesinden oluşmaktadır. Çalışmamızda öncelikle ‘arz-ı hâller hakkında kısa bilgi verilecek, ardından ise XV. yüzyıldan 1, XVI. yüzyıldan 27, XVII. yüzyıldan 13,

* Bu makale “Divanlarda Küçük Mesneviler” isimli doktora tezimizin ilgili bölümünden hareketle oluşturulmuştur.

¹ Dr., M.E.B, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, enesedebiyat@hotmail.com Orcid ID: 0000-0003-3614- 579X

XVIII. yüzyıldan 15, XIX. yüzyıldan 3 olmak üzere toplam 59 'arz-ı hâl şekil, muhteva, dil ve üslûp özellikleriyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Küçük Mesnevi, 'Arz-ı Hâl.

PETITIONS WRITTEN WITH SMALL MESNEVİS

ABSTRACT

One of the verse forms written in couplets in divan poetry is mesnevis. The distinctive feature that distinguishes mesnevi from other verse forms written in mesnevi, couplets is that every gentleman is given a separate heart. In Divan poetry there are mesneves, which are independent works, as well as small mesnevis which are located in divans. The basic criterion that distinguishes the small mesnevis which are located in the divan with the independent mesnevis is that the independent mesnevi should be written and book in a certain plan. When the small mesnevis were examined, the diversity of contents was remarkable. Because with the small mesnevi “*tevhit, na't, nasihatname, miraciye, fahriye, eulog*” as well as genres such as “*silsilename, besmename, istifta, city poetry, firakname, sıhhatname, kalemiye, verse letter and verse story*” are also processed. One type of personal life written with small mesnevi is petitions. As a literary term, the petitions is the poem in which the poet presents the material and spiritual situation of the poet to a praised or a person in a certain position, lists his demands and expresses his complaints. Petitions are important texts in terms of showing the situation, attitude and reactions of the parties in the relationship between poet and boss, and providing information about the lives of the poets and the social life of the period in which they were written. This study consists of examining petitions written in small mesnevis. In our study, firstly, brief information will be given about petitions and then 15th century 1, 16th century 27, 17th century 13, 18th century 15, 19th century 3, a total of 59 petitions shape, content, language and stylistic features will be examined.

Keywords: Classical Turkish Literature, Small Mesnevi, petitions.

GİRİŞ

Arapça “ikili, ikişer” anlamına gelen “mesnâ” kelimesinin nisbet eki almış şekli olan mesnevi, her beyti kendi arasında kafiyeli nazım şekline denir. Mesneviyi, beyitlerle yazılan diğer nazım şekillerinden ayıran özelliği her beyitte ayrı kafiyeye yer verilmesidir. Divan şiirinde uzun soluklu ve genellikle belli bir plan dâhilinde yazılan müstakil mesneviler yanında, divanlarda dibace de dâhil olmak üzere divanın sonuna kadar her yerde bulunabilen küçük

mesneviler vardır. Küçük mesneviler “*tevhit, na’t, nasihatnâme, miraciye, fahriye, methiye*” gibi türlerin yanında “*silsilenâme, besmelenâme, istiftâ, şehir şüri, firâknâme, sıhhatnâme, kalemiye, manzum mektup, manzum hikâye*” gibi farklı konular işlemeyle dikkat çeker. Bu çalışmanın konusu da küçük mesnevilerle yazılan ‘arz-ı hâllerdir.

Arapça “sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma” anlamına gelen “arz” ve “hâl” kelimelerinin birleşmesinden oluşan ‘arz-ı hâl terkibi “halin bildirimi ve dilekçe” anlamlarına gelmektedir. Osmanlıda, ‘arz-ı hâlde birlikte istek ve şikâyet dilekçelerine “rikâ’, ruk’a, mahzar, arıza” gibi kelimeler de kullanılmıştır. “Osmanlılarda arzuhal bir haksızlıktan şikâyet, bir görev veya ücretin istenmesi, bir yanlışlığın düzeltilmesi gibi durumlarda verilir (İpşirli, 1991: 447). Tarihimizde daha çok belli kurullarla mensur şeklinde yazılan arz-ı hâller/dilekçeler yanında divanlarda kaside, küçük mesnevi ve kıt’a gibi nazım şekilleriyle yazılmış manzum ‘arz-ı hâller² de vardır. Klasik Türk şiirinde edebî bir terim olarak ‘arz-ı hâl; şairin hamiye, memdûha veya belli makamdaki bir kişiye içinde bulunduğu maddi ve manevi durumu arz ettiği, taleplerini sıraladığı ve şikâyetlerini dile getirdiği manzumelerdir. “Mensur ‘arz-ı hâllerle kıyaslandığında belirli kalıplara uyulmakla beraber manzum ‘arz-ı hâllerde yazarlarının şair olması nedeniyle daha sanatlı ve etkileyici bir anlatım vardır. Şairler kendi bilgi ve becerileri doğrultusunda anlatmak istediklerini olabildiğince güzel ifadelerle dile getirmeye çalışmışlardır.” (Batislam, 2008, s. 216).

400 divan taraması sonucu küçük mesnevilerle 59 tane ‘arz-ı hâl yazıldığını gördük. Aşağıda da görüldüğü gibi XV. yüzyılda 1, XVI. yüzyılda 27, XVII. yüzyılda 13, XVIII. yüzyılda 15 ve XIX., XX. yüzyılda 3, ‘arz-ı hâl bulunmaktadır. Aşağıda küçük mesnevilerle ‘arz-ı hâl yazan şairler yüzyıllara göre verilmiştir:

XIII., XIV. ve XV. yüzyıl: Hidayet Çelebi (1).

XVI. yüzyıl: Aşık Çelebi (1), Cinânî (4), Edirneli Nazmî (4), Filibeli Vecdî (4), Gelibolulu Âlî (5), Hüdâyî-i Kadîm (1), Kabûlî (5), Rahîmî (1), Yetîm (2).

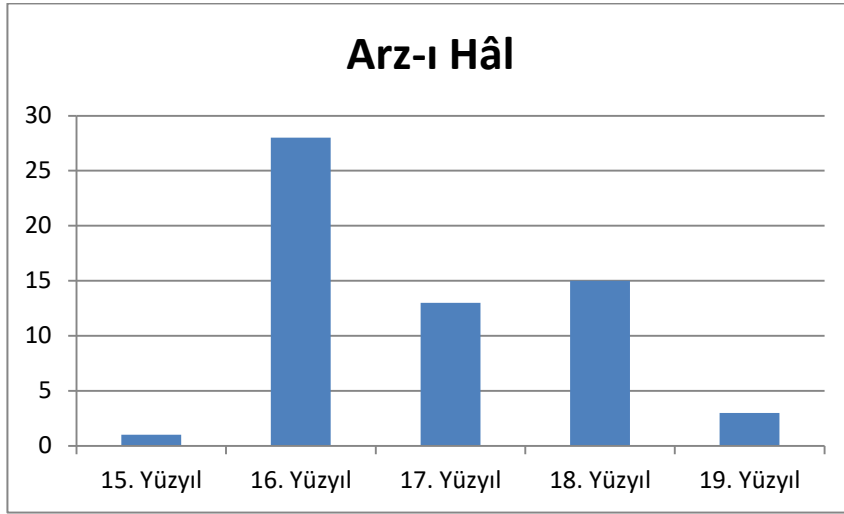
XVII. yüzyıl: Azmî-zâde Hâletî (2), Fasîh Ahmed Dede (1), Güftî (3), Nâbî (3),

² ‘Arz-ı hâl yazımı, ‘arz-ı hâlcilik, ‘arz-ı hâl sunma hakkında ayrıntılı bilgi almak isteyenler, bu konuda daha önce yapılmış şu çalışmaya bakabilir: Batislam, H. D. (2008). Divanlardaki Manzum ‘Arz-ı Hâller. *Turkish Studies*, 3/1, 209-218.

Nâzım (1), Şeyhülislam Bahâyî (2), Tıflî (1).

XVIII. yüzyıl: Fâik Mahmud (1), Feyzî Halil (2), Feyzullah Nâfiz (2), İhyâ (2), Lebîb (1), Re'fet 'Azîz (4), Seyyid Vehbî (1), Şehdî (1), Vahîd Mahtûmî (1).

XIX., XX. yüzyıl: Nebîl (1), Sabrî Mehmed (1), Şeref Hanım (1).

Yukarıda grafikte görüldüğü gibi küçük mesnevilerle, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar farklı sayılarda 'arz-ı hâl yazılmıştır. En çok da 28 mesneviyle 16. yüzyılda görülmektedir. Şunu ifade etmek gerekir ki divanlar tarandığında hem küçük mesnevi hem de diğer nazım şekillerinde 'arz-ı hâller görülecektir. Ancak incelemeye dâhil ettiğimiz 59 küçük mesnevinin amaca ulaşmamızda yeterli olacağı kanaatindeyiz.

1. 'Arz-ı Hâllerin Şekil Özellikleri

Divanlarda küçük mesneviyle yazılan manzum 'arz-ı hâllere bakıldığında büyük çoğunluğunun üç ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Şair giriş bölümünde 'arz-ı hâli sunduğu kişiyi kaside methiyelerinde olduğu gibi kalıp ve benzer ifadelerle över. 'Arz-ı hâl manzumelerinin asıl bölümünde şair içinde bulunduğu durumu memduha arz eder. Şair bu bölümde çeşitli durumlardan şikâyetlerini ve hamiden taleplerini sıralar. 'Arz-ı hâlin sonunda şair kasidenin dua bölümünde olduğu gibi memduhun şahsı, iktidarı veya insanlık için dua ile şiiri bitirir.

Mesneviler incelendiğinde bazılarında ‘arz-ı hâl bir bölüm olarak karşımıza çıkar. Şairler kaside mantığında yazdıkları ‘arz-ı hâllerde nesip/teşbip benzeri bölümlerden sonra ‘arz-ı hâle geçiş yaparlar. Bazı başlıklarda da “*Kalemiyye Mesnevî-i ‘Arz-ı Hâl-ı Gûne Berây-ı Sultân Selîm Hân*” bu duruma göndermeler yapılabilir. Örneğin Fasih Ahmed Dede, İhyâ, Şeyhülislam Bahâyî ve Şehdî’nin ‘arz-ı hâllerinin ilk bölümü kalemiyedir. Yine Şeyhülislam Bahâyî’nin diğer bir ‘arz-ı hâlinin girişi *sâkinâmedir*.

Bir şiirin önemli şekli özelliklerinden biri de başlığıdır. ‘Arz-ı hâllere bu noktadan baktığımızda % 90’ı başlıklı, % 10’u başlıksızdır. Mesnevilerin bazılarının başlıksız olmasını şairin tercihi, nüshalar arası farklılık veya müstensihe bağlayabiliriz. Başlıklarda ‘arz-ı hâlden başka “*yalvararak isteme, dileme, dilekçe*” anlamlarına gelen “*istid’â, temennâ, iltimâs*” kelimelerini de görebiliriz. Aşağıda görüldüğü gibi başlıklar nazım şekline, muhtevaya ve ‘arz-ı hâlin sunulduğu kişilere farklı şekilde gönderme yapabilmektedir. “*Mesnevi*” yanında “*kaside*”nin başlıklarda yer alması ‘arz-ı hâllerin bir yönünün “övgü” temelli olmasındandır. Şairler “*kaside*” ile nazım şeklini değil ‘arz-ı hâlin muhtevasını ifade etmişlerdir. Çünkü kaside, Arap edebiyatında methiye türü olarak doğmuştur. Şairler de methiye muhtevalı manzumelerin başlığına “*kaside*” kelimesini bu nedenle koymuşlardır. Bazı başlıklarda ‘arz-ı hâlin sunulduğu kişi ismen zikredilmiştir. “*Kalemiyye Mesnevî-i ‘Arz-ı Hâl-ı Gûne Berây-ı Sultân Selîm Hân*” başlığında olduğu gibi hem ‘arz-ı hâlin bölümü, hem nazım şekli hem de sunulan kişi ifadesini bulabilir. “*Mesnevî Der-i İltimâs-i Kitâbet*” başlığında ise şair talebini yani “*kitâbet*”i zikretmiştir.

Mesnevi nazım şeklinde her beytin kendi arasında kafiyeli olması nedeniyle beyit sınırlaması yoktur. Mesnevinin sağladığı bu imkanla en az iki beyitten başlamak üzere binlerce beyitlik eserler yazılmıştır. ‘Arz-ı hâllere baktığımızda 8 beyitten başlayıp 268 beyte kadar küçük mesnevi yazılmıştır. Nazım şeklinde beyitler arası kafiye bağı olmaması şairlere methiye, tasvir, tahkiyede kolaylık sağlamıştır. Aşağıda ‘arz-ı hâl yazan şairler, mesnevilerin başlıkları ve mesnevilerin beyit sayısı (B.S.) tablo halinde verilmiştir:

Şair	Başlık	B.S.
Hidayet Çelebi	-	39
Âşık Çelebi	-	30
Cinânî	Mesnevîst ki ez Berây-ı İstid’â-yı Hidmet ez Kâdîl Kuzât Merhûm Mu’allim-zâde Efendi Rahmetu’llâhi Te’âlâ ‘Aleyh Güfte Der-Hâletî ki ez Talebe-i ü Bûdem	73, 26, 49, 36

	Der-Temennâ-yı Ba'zı Merâsim-i Mekârim ez Mirlivâ-yı Burusatî'l-Mahrûsa Rahmetu'llâhi Ta'âlâ	
	Der-İstid'â-yı Makdem-i Yekî ez Hübân Be-Mübtelâ-yı Hiş	
	Der-İltimâs-ı Mu'âvede-i Şefâ'at-nâme Ez-Âsitân-ı Şâh- zâde Selîm Hân	
Nazmî	'Arz-ı Hâl-ı Be-Pâdişâ, 'Arz-ı Hâl-ı Be-Pâşâ, 'Arz-ı Hâl, 'Arz- ı Hâl-i Ez Zebân-I Kesî	111, 45, 42, 23
Vecdî	Kasîde	37, 54, 17, 17
Gelibolulu Âlî	Be-Cenâb-ı Şehriyâr Firistâde, Münşî Cânibinden Sadr-ı A'zama 'Arz-ı Hâl-ı Manzûmdur, Velehu 'Arz-ı Hâl-ı Manzûm	34, 47, 21, 26, 20
Hüdâyî-i Kadîm	Mesnevî Der-i İltimâs-ı Kitâbet	21
Kabûlî	'Arz-ı Hâl	60, 26, 66, 70, 36
Rahîmî	-	42
Yetim	Mesnevî Be-Tarik-i Kasîde, Mesnevî	68, 18
Hâletî	Hazret-i Şâh-ı Cihâna 'Arz-ı Hâlümdür, 'Arz-ı Hâl Tarikıyla Sultân Murâd Hazretlerine Virilmişdür	108, 46
Fasîh Ahmed	Kalemiye	97
Güftî	-	124, 173, 92
Nâbî	Mesnevî-i Ma'rûz Bâ-Hazret-i Râmî Pâşâ Ez-Zebân-ı Şeyh Haydar-i Üsküdârî, Mesnevî Der-Senâ-Kârî-i Sultân Muhammed Hân Müzeyyel Be-Medh-i Musâhib Mustafâ Pâşâ, Mesnevî El-Müsemmâ Be-Gülşen-i Devlet Bâ- İstilâh-ı Dîvân-ı Hümâyûn	14, 268, 175
Nâzım	'Arzuhâl	33
Bahâyî	Mesnevî Der-midhat-i Sultân Murâd, Mesnevî- Der-beyân- ı Ahvâl-i Perişân Be-Dergâh-ı Şâh-ı Cihân Hazret-i Sultân Murâd	88, 238
Tıflî	Der-Ta'rif-i Eş'ârü's-Şu'arâ Efdalü'l-Fudalâ Ali Rızâyî Aleyhi'r-rahme	54
Fâik Mahmut	Kasîde-i Mesnevî Der-Medh-i Vezîr-i A'zam Hüseyin Pâşâ	67
Feyzî Halîl	Vâkı'a-nâme	40, 10
Nâfiz	-	148, 67
İhyâ	Mesnevî-i 'Arz-ı Hâl Berây-ı Sultân Selîm Hân, Kalemiyye Mesnevî-i 'Arz-ı Hâl-ı Güne Berây-ı Sultân Selîm Hân	110, 128
Lebib	Lebib-i Merhûm Bâgdâd'dan Diyâr-ı Bekr'e 'Avdetinde Süleymân Paşa'ya Söylediği Nazm-ı Mesnevî	63
Re'fet Azîz	Mesnevî-i Hâtîme-i Dîvân-est, Mesnevî-i 'Arzuhâl Berâ-yı Sâdrın Aliyyül Bid 'Abdullah Paşa, Mesnevî-i 'Arzuhâl Berâyı Şeyhül-islam Hayâtî-zâde Mehmed Emin Efendi, Mesnevî-i 'Arzuhâl Berâyı Şeyhül-islam Mehmed Esâd	24, 21, 8, 25

	Efendi,	
Seyyid Vehbî	Kasîde-i Mesnevî-güne Berây-ı Niyâz-ı Kismet	28
Şehdî	Cilve-rîz-i Şebdiz-i Edhem-i Kalem-i Mu'ciz-dem Der-Safha-i Pehnâ-yı Sitâyîş-i Âsaf A'zam Sütüde-şiyem Hurşid-i 'İlm-i Cenâb 'Alî Paşa Damâd-ı Şehinşâh-ı Kerem-bahşâ	188
Mahtûmî	'Arz-ı Hâl-i Mahtûmî Berây-ı Sultân Murâd Hân	83
Nebîl	Mesnevî-i Der-'Arz-ı Vekâyi	66
Sabrî	Bir Mahbûb-ı Câlîbü'l-Kulûbî Şefâ'at Zımnında Devletlü Seyyid Mustafâ Pâşâ Hazretlerine Takdîm Olunan 'Arzihâl-ı Bâlâsına Tahrîr Olunan Manzûmemizdir, Kasîde-i Diğer Der-sitâyîş-i Müşârün-ileyh	66, 31
Şeref Hanım	Kasîde-i Mesnevî	26

Küçük mesnevi ile yazılan 'arz-ı hâllerde çoğunluğu kısa olan 10 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. En çok kullanılan kalıp ise hafif bahrinin "**fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün**" kalıbıdır. Aşağıda 'arz-ı hâllerde kullanılan aruz kalıpları ve sayıları verilmiştir:

1. fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (30)
2. mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün (10)
3. fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (7)
4. fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (3)
5. mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün (1)
6. mef'ülü mefâ'ilü fe'ülün (2)
7. müfte'ilün müfte'ilün fa'ülün (2)
8. fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül (2)
9. müstef'ilâtün müstef'ilâtün (1)
10. fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (1)

2. 'Arz-ı Hâllerin Muhteva Özellikleri

Çalışmamıza konu olan küçük mesnevilerle yazılmış 59 'arz-ı hâlin muhtevaları hakkında şunları söyleyebiliriz:

Hidayet Çelebi selamını ve 'arz-ı halini padişaha ulaştırması için ilkbahar rüzgârından yardım ister (Sona, 2006: 266):

Kerem kıl iy nesîm-i nev-bahârî
Men-i bî-çâre ilen Hak-ı yârı (Hidayet Çelebi, 1)

Sühânun hâletini söyle mâha
Kulun sözüni ya'ni pâdşâha (Hidayet Çelebi, 4)

Şair 'arz-ı haline kusurlu ve eksik olduğunu itirafla başlar ve şahtan af ümit eder. Şairin içinde bulunduğu durum şudur: Mihnet ve sıkıntı suyu her tarafını sarmış, dert ve bela her taraftan başına yığılmıştır. Yalnızlıktan ağladığı halde kimse halini hatırını sormamaktadır. Sıkıntılar içindeki şair, gönlüne niçin bu halde olduğunu sorar. Gönül de şâhın hayali olursa bütün dert, keder ve belanın gideceğini söyler. Bu söz üzerine şâhın hayali gelir ve şairin hatırını sorar. Şâhın hayalinin güneş gibi doğmasıyla ümit bulan şair, hasetçilerin hasedinden kurtulur. Şairin şahtan isteği visal, himmet, devlette bir makam ve şâhın viran olan kalbi teşrif etmesidir. Şair 'arz-ı halini padişaha dua ile bitirir. Duası ise padişahın; ikbal ve fetih fidanının zafer bağında her zaman yemyeşil kalması, ömrünün uzun olması, devlet şarabını içip gam defterini yitirmesidir.

Âşık Çelebi Divanı'ndaki üçüncü mesnevide, kendi ifadesi ile "ahvâlini, adâlet yayan padişahın kapısına arz eder". Şair, yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan padişahın feryadını işitip adalet göstermesini ister. Padişahın kapısında yüz binlerce makam vardır. Âşık Çelebi de bu makamlardan kendisine uygun olanın ihsan edilmesini ister. Âşık Çelebi, padişahın erkân ve ayan olmak istemez. Ona, padişaha asker veya kapısında bekçi olmak bile yerlidir. Padişahın eşiğinde köle olmak ona şereftir. Şair bir beyitte kendi hakkının "nakîbü'l-eşrâf"lık olduğunu da söyler ve bu makamı ister. Nakîbü'l-eşrâf, Osmanlıda peygamber soyundan gelenlerin işlerini görmek üzere tayin edilen memurdur. Şair, atalarının da bu işi yaptığını, kendine de miras kaldığını, evladın ata işini tutmasının doğal olduğunu söyler ve padişaha dua ile 'arz-ı hâlini bitirir (Hançerlioğlu, 1988: 266):

Elâ ey pâdişâh-ı dâd-güster
Menüm feryâdum işit dâd göster (Âşık Çelebi, 1)

Nola ahvâlüm itsem kapuna 'arz
Ki es-sultânu zillullahı fi'l-'arz (Âşık Çelebi, 2)

Yitişdi kâm u fevze kâmı fevri
İrişdi 'Âşık'a ihsân devri (Âşık Çelebi, 5)

Kapunda niçe yüz bin var menâsib
Bulunmaz mı bana da bir münâsib (Âşık Çelebi, 11)

Gerekdür ehline mansıb sezâ-vâr
Kem isem mansıbın dahı kemi var (Âşık Çelebi, 12)

İşigün de bana bir feth-i bâb it
Penâhum ol der-i devlet-me'ab it (Âşık Çelebi, 13)

Dimem erkân u a'yânun olayum
Ya sekbânun ya der-bânun olayum (Âşık Çelebi, 14)

Kapucın eyler isen ben gedâyı
Dikem devlet kapusunda asâyı (Âşık Çelebi, 15)

Koyalum gayrı hep leffâflıkdur
Benüm hakkum nakîb eşrâflıkdur (Âşık Çelebi, 19)

Ebâ-'ân-ced bana mirâsdur ol
Ata yirin tutarsa nola ogul (Âşık Çelebi, 20)

İlâhi nâmın anun kâm-bahs it
Nişânın levha-i sermedde nakş it (Â. Çelebi, 30)

Cinânî Divanı'nın mesneviler bölümündeki (Okuyucu, 1994: 135) ilk dört mesnevi 'arz-ı hâldir. İlk mesnevi kadı Muallimzâde'ye, ikincisi Bursa valisine, üçüncüsü sevgiliye, dördüncüsü Sultan Selim'e sunulur. Şair mesnevilerin içerisinde "arz-ı hâl" ifadesini kullanırken başlıklarda ise "istid'a, temennâ ve mu'âvede-i şefâ'at-nâme" gibi 'arz-ı hâl'e yakın anlama gelen kelimeler kullanır. 'Arz-ı hâllerin başında mevkiine göre manzumenin sunulduğu kişi kalıp ifadelerle övülür ve ardından içinde bulunulan hal tasvir edilip istekler söylenir. Cinânî ilk 'arz-ı hâl'inde Muallimzâde'ye hitaben nazardan uzak kaldığını, ayaklar altında dert ile bunaldığını söyler. Çok fakir olan şairi, münafıklar zammeder, düşmanları yerer, kimse adını hayırla anmaz. Kış gelmiş, soğukta yamalı bir elbise ile dolaşmaktadır. Artık hiç huzuru kalmamıştır. Bu halini görenler ona acımakta, kâfirler bile merhamet etmektedir. Bu durumdaki şair Muallimzâde'nin kapısına gidip himmet ve kerem umarak yalvarır. Muallimzâde'ye düşman ve hasetçilerin sözlerine itibar etmemesini de

söyler. Hizmette hiç kusuru olmadığı halde zillet içindedir. Şairin bu mesnevîde isteği mahkeme kâtipliğidir. Kendisinin çok iyi bir kâtip olduğunu ayrıca Farsça bildiğini söyler. Şair, Muallimzâde'ye elinin altındaki muhtacı unutmamasını, gözetmesini istirham eder. Cinânî, mesnevisinde yardım konusunda Hz. Ömer'in bir gece fakirlerin ve muhtaçların halini anlamak için gezmesini ve çok muhtaç bir aileye beytü'l-maldan yardım etmesi olayını misal olarak anlatır.

Cinânî ikinci 'arz-ı hâli Bursa valisine sunar. Şair, feleğin belalarıyla ayaklar altında kalmıştır. Çok fakir olduğu halde cimri ve cahillere baş eğmemiştir. Valinin kapısına gelip yüz sürüp ihsanını umarak "arz-ı melâli"ni sunar. Yardımını umduğu valiye bu konuda güzel bir darb-ı mesel söyler: Gönül yapmak, Kâbe yapmaktır.

Cinânî üçüncü 'arz-ı hâli sevgiliye sunar. Bir gün bir arkadaşı gelerek gam evinin köşesini cennet bahçesi eylemiştir. Ama bir zaman sonra o "merdüm-i makbûl" hasta olup yatağa düşer ve iyileşemez. Şair hastaya, niçin böyle olduğunu sorunca o, bu dert ve belaya ayrılık yüzünden düştüğünü söyler. Bir sevgilisi vardır ama nice zamandır onu göremediğinden yani hicrandan hasta olmuştur. Eğer hastanın hali olsa sevgilini ayağına gidip 'arz-ı hâlini sunacaktır. Şair hastanın bu haline çok merhamet edip gözyaşları döker. Cinânî, hastanın muradına ermesi ve "kıssa-ı melâli"ni duyurmak için "arz-ı hâle bast-ı makâl" eder. Şair, sevgiliye ihsan ve merhamet edip hasta ölmeden hatırını sormasını, ona taze bir can vermesini, visalin ona tiryak olacağını söyler. Çünkü hastanın sevgilinin ayağına gidecek takati yoktur.

Cinânî dördüncü 'arz-ı hâli Sultan Selim'e sunar. Methiyeden sonra sultanın inayetlerinden bahseder. Sonsuz lütuf denizi coşunca şair ihsanın bir damlasında boğulmuştur. Padişah kendisine vakıf fazlalıklarını ihsan etmiş ama padişahın hizmetinde bulunanlar işi geciktirmek için zaman verip şairi avutmaktadır. Aylarca beklediği halde maksadına kavuşamamıştır. Ömrünü bele ve gamla geçirmiş artık gülemez olmuştur. Dayanamayıp padişahın kapısına gelip "ahvâl-i pür-melâli"ni arz eder. Çünkü nice kimseler bu kapıda maksadına erişmiştir. Edirneli Nazmî 'arz-ı hâl türünde dört mesnevî yazmıştır. İlk 'arz-ı hâl padişaha sunulmuştur. "Hâk-ı zillet"e düşmüş şair, padişahın kapısının tozuna yüz sürüp dua ile halini arz eder ve padişahın lutfedip dinlemesini ister. Şair, padişahın övgüye muhtaç olmadığı halde halini arz etmeden önce onu medhedeceğini söyler (Üst, 2017: 3828):

İdüb lutf-ıla 'arz-1 hâli gûş
Sıdk-veş tuta dürr-i nazmum gûş (Edirneli Nazmî, 6)

Velikîn 'arz-1 hâlümden mukaddem
Gerek kim ol şehün bir medhin idem (Edirneli Nazmî, 7)

Degül ol şâh gerçi medhe muhtâc
O şâhân-1 cihâna cümle ser-tâc (Edirneli Nazmî, 8)

İrfan ehlinin ezelden beri devrin padişahını övmesi âdet olduğu için Nazmî de padişahın cesaretini, fetihlerini, cömertliğini metheder ve ona duasını eksik etmez. Medih ve duadan sonra kendisinin şiir konusunda meşhur olduğunu, nazm fennini kemale erdirdiğini, bir divan tertip ettiğini, ayrıca nesir ilminde de yeteneğinin olduğunu söyler. Şair, yıllarca padişaha silahdarlık yaptığını ama nice zamandır muradına eremediğini, fakirliğini, düşkünlüğünü ifade edip devlette kendisine münasip bir makam (kalem memurluğu) talep eder:

Du'âdan sonra iy şâh-1 cihân-dâr
Budur 'arz itdügi bu bende-yi zâr (Edirneli Nazmî, 81)

Kulun kim Nazmiyem sâhib-nezâir
Fünûn-1 nazm-ıla meşhûr şâ'ir (Edirneli Nazmî, 82)

Hem irgürdüm kemâle fenn-i nazmı
Odur bâ'is ki adum oldı Nazmî (Edirneli Nazmî, 83)

Fünûn-1 nazma kim vardur şumûlüm
Dahı var fenn-i inşâya duhûlüm (Edirneli Nazmî, 89)

Der-i devletde hod bî-had münâsib
Degül mi birine ben kul münâsib (Edirneli Nazmî, 104)

İdüb ben kula bir in'âmün ihsân
Halâs it fakrdan iy şâh-1 devrân (Edirneli Nazmî, 107)

Edirneli Nazmî ikinci 'arz-1 hâli devrin paşasına sunmuştur. Şaire Pasin'in haracı tayin edilir. Nazmî oraya vardığında toprak vergisi de gelir. O vergi sebebiyle halk dağılıp dağlara kaçır. Şair de bin bela ile vergiyi toplamaya

çalışır. Vergileri alıp İstanbul'a gelince iki oğlu hile ile Nazmî namaza durduğu anda sandığı açıp mîrî malını alıp kaçarlar. Zabıta o iki oğlanı bir yerde yakalar ama Nazmî'ye malı hemen vermez, çok zulmeder. Nazmî olayı mahkemeye taşıdığı zaman ise sefer yolu gözükür. Şairin 'arz-ı hâli yazmasındaki maksat ise bu olay yüzünden paşanın kendisine merhamet etmesi, bir icazet çıkarması ve şairin İstanbul'da kalmasıdır (Üst, 2017: 3835):

Budurur 'arzı bu hâk-i kademün
Bu sitem-dîde olan pür-elemün (Edirneli Nazmî, 5)

Misâl-i sâbıkda harâc-ı Pâsin
Tâ olınmışdı kaluna ta'yîn (Edirneli Nazmî, 6)

Havf u haşyet-ile gelüb ve'l-hâsıl
Oldum İstânbûla tâ kim vâsıl (Edirneli Nazmî, 16)

Kondugum gibi konaga fi'l-hâl
İki oglânım idüb mekr-ile âl (Edirneli Nazmî, 17)

Ben namâz üzre iken sanduk açub
Mâl-ı mîrîyi alub dahı kaçub (Edirneli Nazmî, 18)

Olsa ben kula icâzet şimdi
Hâsıl olurdu murâdum imdi (Edirneli Nazmî, 30)

Eyleye hâlüme rahm ü şefkat
Bana çekdürmeye derd-i zillet (Edirneli Nazmî, 33)

Ben kulın döndüre İstânbûla
Ki dönübdür neçeler ol yola (Edirneli Nazmî, 35)

Edirneli Nazmî üçüncü 'arz-ı hâli Ali isminde birine sunmuştur. Şair, evvela ulufesinin on sekiz olması sebebiyle teşekkür eder. Ardından söz verilen zamların gelmediğini şikâyet edip ümidini arz eder (Üst, 2017: 3838):

'Ulûfe izdiyâdıyla bu demler
Cihânı bana virdün sanki yekser (Edirneli Nazmî, 16)

‘Ulûfem on sekiz oldı çü şimdi
Ne resme kesb-i hazz itdüm gör imdi (Edirneli Nazmî, 17)

Dahı anunla bu ‘abd-i kadîme
Virilmek vardı bir kaç zamîme (Edirneli Nazmî, 29)

Henüz ol va’deler kaldı busuda
Birisi gelmedi anun vücûda (Edirneli Nazmî, 30)

Beni bir kaç zamîme birle bu dem
Mürüvvet eyleyüb kıl şâd u hürrem (Nazmî, 35)

Edirneli Nazmî son ‘arz-ı hâli Sultan Mustafa’ya sunar. Şairin istediği, padişahının lütfu, himmeti ve yaptığı hataları affedilmesidir (Üst, 2017: 3841):

Himmetünden ben kulun dür eyleme
Der-gehünden böyle mehcür eyleme (Edirneli Nazmî, 11)

Kullarun dâyim işi olur hatâ
‘Avf ider şehler velî ekser şehâ (Edirneli Nazmî, 16)

Yâ suçum bağışla yâ hûd al serüm
Pes budur âhir sözüm iy serverüm (Edirneli Nazmî, 17)

Vecdî, otuz yedi beyitlik ilk ‘arz-ı hâlini Sultan Selim’in hocası Atâullah Efendi’ye sunar. Şair, Atâullah Efendi’ye ağlayarak halini anlatır. Dertli olduğunu, derdinin şifası rica eder. Eğer Atâullah Efendi, şairin derdine çare bulmazsa şair ölünceye kadar çare bulamayacaktır. Şairin derdi pederinden ayrı kalmasıdır. Pederi ölünce evlatları bu dertten ağlamaktadır. Pederinin ölümü ardından büyük küçük herkes dağılıp gidince şair de gam, mihnet köşesinde çaresiz kalmıştır. Şair, gam denizinin sahilinde avare avare gezmekte, çarpık rüzgârın şiddeti sabır gemisinde karar bırakmamaktadır. Elinde para da olmayınca çareyi Atâullah Efendi’ye başvurmakta bulur. Atâullah Efendi’den lütuf eliyle başını okşaması, kerem yeni ile gözyaşını silmesini, gam bağından kurtarmasını, lütfuyla has kulu eylemesini istirham eder. Şair kusurunun ve günahının da olduğunu itiraf ederek yardım ister. Ayrıca Vecdî’nin babası ve amcası da Atâullah Efendi’ye hürmet etmiştir. Şairin derdine Atâullah Efendi cömertlik şerbetiyle çare olacaktır. Şair,

Atâullah Efendi'ye dua ederek mesnevisini bitirir (Kavruk, 2009: 73):

Bir yetîmüm pederden ayrıldum
Şefkat it gör nelerden ayrıldum (Filibeli Vecdî, 6)

Mülk-i 'ukbâya rihlet itdi peder
Aglayu kaldı derd ile mâder (Filibeli Vecdî, 9)

Elde mâlum u dilde kâlüm yok
Gam ile hüzn ile melâlüm çok (Filibeli Vecdî, 12)

Sıgayup dest-i lutf ile başumı
Âstîn-i keremle sil yaşumı (Filibeli Vecdî, 14)

Bend-i gamda koma halâs eyle
Lutf-ı 'âm eyle 'abd-ı hâs eyle (Filibeli Vecdî, 15)

Çâre kıl bana hoş mizâc eyle
Şerbet-i cûd ile 'ilâc eyle (Filibeli Vecdî, 25)

Vecdî, ikinci 'arz-ı hâlinde talihinin müsait, bahtının uğurlu olmasını diler ve hakkında hatt-ı hümayün çıkmasını talep eder. Bu talebi üzerine şairin aklı, kendisine hat çıkarmanın taaccüp edilecek bir şey olduğunu söyler. Çünkü Allah'ın ismini bırakıp padişahı anmak hatadır. Aklı, şaire niçin Sübhan Allah'ı bırakıp sultanı andığını söyler. Şair bunun üzerine maksadın edep olduğunu, Allah'ın ihsanına sultanın bir sebep olduğunu ifade eder. Bunun üzerine şair, akıldan padişahın vasıflarını dinler ve onun sözü üzerine padişaha halini arz eder. Maksadının da ısrar değil halini bildirmek olduğunu, kusuru varsa örtülmesini ister ve padişaha dua ile mesneviyi bitirir (Kavruk, 2009: 78):

Ola tâli' müsâ'id baht meymün
Çıka hakkumda bir hatt-ı hümayun (Filibeli Vecdî, 4)

Hired didi bana ey merd-i ahmak
Ne kâr-ı bü'l-'acebdür hat çıkarmak (Filibeli Vecdî, 6)

Niçün sübhânı kor sultân anarsın
Niçün hannân dimezsün hân anarsın (Filibeli Vecdî, 8)

Didüm bundan garaz hüsn-i edebdür
‘Atâ-yı Hakk’a sultân bir sebebdür (Vecdî, 9)

Şair, Sadullah Efendi’ye kendi ifadesiyle hasb-ı hâlini tahrir eder. Sadullah Efendi’nin saadet meclisine vardığı halde derdini anlatamamakta ve hakir olarak kalmaktadır. Bu yüzden halini güzel söz ile açıklayıp yardım diler. Kötü talih işlerini uğursuz etmiştir. Bu yüzden Sadullah Efendi’nin kapısına gelip medet umar. Bu kapıdan başka gidecek bir yeri ve yalvaracak bir kişi yoktur. Şairin istediği derdine müşfik bir tabiptir. Sâik-i tevfik ile Sadullah Efendi’nin kapısına gelmiştir (Kavruk, 2009: 82):

Varurum meclis-i sa’âdetüne
Diyemem hasb-ı hâli hazretüne (Filibeli Vecdî, 4)

Eyledüm hasb-ı hâlümü tahrîr
Kâle kudret çü vermedi takdîr (Filibeli Vecdî, 7)

Ne yere varayım kapun var iken
Kime yalvarayım tapun var iken (Filibeli Vecdî, 13)

İstedüm derdüme tabîb-i şefîk
Seni sevk itdi sâ’ik-i tevfîk (Vecdî, 17)

Filibeli Vecdî, “kasîde” başlıklı ‘arz-ı hâlini isim vermeden “muallim-i şeh-i Rûm” dediği memduha sunar. Şair, memduhtan derdine lütuf şerbetiyle çare bulmasını, düşmanlara karşı kendini gülünç duruma düşürmemesini ister. Şair bir makam umarken kuyuya düşmüş gibidir, bu nedenle keremden mahrum kalmak istemez. Kara bulutun damlasını topraktan sakınmadığı ve güneşin ışığını mahrum etmediği gibi memduh da kusurlarıyla kapısına gelen Vecdî’yi ihsanından, kereminden mahrum etmeyecektir. Vecdî mesnevinin sonunda memduhun ömrü, sağlığı ve devleti için dua eder.

Gelibolulu Âlî padişaha yazdığı ilk ‘arz-ı hâlinde beş yıl boyunca şark diyarlarına sefer ettiğini ve Şirvan’a kadar gittiğini söyler. Şair bu sefer sırasında Kars, Tiflis, Van’da devlete hizmet etmiş, kimse kendisinden şikâyetçi olmamıştır. Bu kadar hizmet etmiş iken azlolunmak şairin gücüne gitmiştir. Padişaha, hünerli olduğunu kendisini hizmetinde kullanabileceğini de söyler. Eğer zerrece kusuru olursa ebedî olarak azletmesini yoksa Rumeli defterdarlığını kendine bağışlamasını ister. Gelibolulu Âlî istirhamını böyle arz ettikten sonra padişaha dua ile mesneviyi bitirir.

Gelibolulu Âli ikinci 'arz-ı hâlinde evvela padişahı över. Yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan padişah sayesinde âlem nizama girmiş ve halk huzura ermiştir. Padişah can, gayrılar ise tendir. Kulları, malları çok fazla olan padişahın muhtaç olduğu bir şey vardır. O da, irfan, ilim, edep, marifet sahibi bir musahibtir. Padişah devlet bağında gül olunca musahib de o güle karşı bülbül olup âlemin ve geçmişin garaibini bilip nakledecektir. Böylece padişah da bu kula iltifat edecektir. Tarihten bugüne Selman, Firdevsî, Ali Şîr Nevayî gibi şairler sayesinde Şâh Veys, Sultan Mahmud, Baykara gibi padişahlar biliniyor ve anılıyorsa şu anda da padişah için o şairler gibi bir musahibe ihtiyacı vardır. Gelibolulu Âli de padişaha uygun olan musahibin ilmi, kalemi, şairlik yaratılışı ile kendisinin olduğunu söyler ve bunu ister. Şair ayrıca, padişahın bu ihtiyacına peygamber ve dört halifenin arkadaş olmalarını örnek verir. Şair üçüncü 'arz-ı hâlini vezire sunar. Vezir şairin "hâl-i mazlûm"unu padişaha bildirecektir. Şair, hem kılıç hem de kalem hizmetinde bulunduğu halde gece gündüz dert çekmeyi, gözlerinin kanla dolmasını kendine layık görmez. Kars, Tiflis, Van ve Şirvan'a kadar seferler çıkmış nice hizmetlerde bulunmuştur. Koca serdar hizmetleri karşılığında Mısır maliyesini, Haleb'i ve Ohri sancağını teklif etmesine rağmen şair kabul etmemiştir. Şairin bu kadar hizmeti ve fazileti mukarrer iken padişahın devletinden mahrum kalmıştır. Nice alçaklar maliyeler ve sancakları alırken şair zillet içindedir. Durumunu vezire böylece açıklayan şair, padişahın himmetini ve ihsanını bekler. Gelibolulu Âli dördüncü 'arz-ı hâlini padişaha sunar. Önce padişahı öven şair ardından şu şekilde isteğini arz eder (Aksoyak, 2006: 68):

N'ola ey lutfi çok kerem kânı
Kuluna eylesen bu ihsânı (Gelibolulu Âli, 22)

Böyle hâzır devât u hâme temâm
İki hal-kârî safha sîm-endâm (Gelibolulu Âli, 23)

Şâd-kâm olmaga bu mahzûnun
Vaktidür bir hat-ı hümâyûnun (Gelibolulu Âli, 24)

Hâlık-ı levh ü hâme hakkı için
Şâh-ı mülk-i Tihâme hakkı için (Gelibolulu Âli, 25)

Dil-i gangîni yaz bu 'abdi müdâm
Mansıb-ı hassa eyle istihdâm (Gelibolulu Âli, 26)

Gelibolulu Âli "Velehu 'Arz-ı Hâl-i Manzûm" başlıklı bir 'arz-ı hâl daha

yazmıştır. “Gelibolulu Âlî padişaha hitaben yazdığı ‘arz-ı hâline padişahın övgüsüyle başlar. İki yıl çok sıkıntı çekerek Arslan ve Güşâde adlı hünerli iki gulam (köle) yetiştirdiğini, gulamların özelliklerini, padişah hizmetine layık hâle getirebilmek için eğitimlerine ve sanat sahibi olmalarına gayret ettiğini anlatır. Padişahın bu değerli gulamlara ilgi göstermesini bekleyen şair, kendisine de bir hizmet şansı verilmesini ister. Uygun görülen görev bir kitâbet (kâtiplik) dahi olsa kabul edeceğini belirtir. Devlet hizmetinden uzak kalmayı istemediğini, padişahın vereceği her görevi yerine getirmeye hazır olduğunu söyler (Batislam, 2008: 212).”

Hüdâyî-i Kadîm “Mesnevî Der-İltimâs-ı Kitâbet” başlıklı mesnevisini Yavuz Sultan Selim’e sunar. Yirmi bir beyitlik mesnevinin ilk on üç beytinde Sultan Selim’i över ve ardından isteğini dile getiri. Sultanın kapısında eski bir köle ve her işinde elif gibi istikametli, doğru olan şair padişahıtan “kâtiplik” istemektedir. Eğer padişah inayet edip o makamı verirse şair artık felekten bile şikâyet etmeyecektir (Yekbaş, 2005: 169):

Kapunda ben de bir ‘abd-ı kadîmün
Elif gibi her işde müstakîmün (Hüdâyî-i Kadîm, 14)

‘Înâyet olsa bana bir kitâbet
Felekden dahi itmezdüm şikâyet (Hüdâyî-i Kadîm, 15)

Şair mesnevinin son dört beytinde ise sultana dua eder. Şairin isteği dönen feleğin sultanın muradı üzerine dönmesi, onun yanağının mumunun cihanı aydınlatması ve bu nurun dübb-i ekberin tepesine kadar erişmesi, devlet bayrağının her zaman muzaffer olması ve işret sarayının mamur olmasıdır. Ayrıca talihinin yar ve ömrünün uzun olması için de dua eder:

Hudâ’dan dilerüm bu çarh-ı devvâr
Döne kutb-ı murâdun üzre her bâr (Hüdâyî-i Kadîm, 18)

Ruhun şem’î ziyâ virsün cihâna
İrişsün nûrı fark-ı Ferkadan’a (Hüdâyî-i Kadîm, 19)

Livâ-yı devletün mansûr olsun
Sarây-ı işretün ma’mûr olsun (Hüdâyî-i Kadîm, 20)

Hemîşe baht yâr u ‘ömr câvîd
Cihân-gîr olasın çün tîg-i hurşîd (Hüdâyî-i Kadîm, 21)

Kabûlî ilk 'arz-ı hâlini padişaha sunar. Önce padişahı över ardından memleketinin Gediz olduğunu, orayı çok sevdiğini, vatan sevgisinin imanın bir parçası olduğunu ifade eder. Şair, asıl maksadına geçmeden memleketinde kadıların seksen akçe aldıklarını, kendisinin de iki yıldan ziyade devlete hizmet ettiğini söyler. Kabûlî'nin 'arz-ı hâli yazmasındaki maksat ise memleketi Gediz'in kadılığını istemesidir. Ayrıca anne ve seksen yaşındaki baba hasreti de bu işe tabip olmasında etkili olmuştur (Erdoğan, 2008: 772):

Ya'ni şâhâ kazâ-i nefsi Gedûz
Vatanumdur ki olmuşam me'nûs (Kabûlî, 19)

Çıkmadı sîneden safâ-yı vatan
Dilden ayrılmadı hevâ-yı vatan (Kabûlî, 20)

Bir kazâdur ki her gelen hâkim
Seksan akçeyle ahz ider dâ'im (Kabûlî, 23)

Vatanum oldığı cihetden ana
Tâlibem anı himmet eyle bana (Kabûlî, 30)

Kabûlî ikinci 'arz-ı hâlini padişaha sunar. Beş yıldan beri nasipsizlik pençesi şairi çaresiz koymuştur. İlim ve marifet sahibi olduğu halde gam ateşiyle gönül kebab ve azl ile hali harap olmuştur. Bu durumdaki şair, padişahın adaletine sığınıp kendisine yardım etmesini talep eder. "Kabûlî Divanı'ndaki üçüncü 'arz-ı hal Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Girişinde uzun uzun paşa övülmektedir. Bu manzûmede Kabûlî, iki üç yıl mülâzemetten sonra bir kadılık aldığını, ancak daha iki ay dolmadan oraya başka birinin görevlendirildiğini, aldığı gelirin yol parasına yetmediğini söylemekte ve bu olaydan sonra bir buçuk yıldır mazul olduğunu ifade ederek İbrahim Paşa'dan şefaath ve yardım talep etmektedir. Bu mesnevîde, o dönemde bazı devlet kurumlarında yaygın olan iltimas konusuna da gönderme yapılmakta, yer yer sosyal tenkitlerde bulunmaktadır. Divandaki mesnevî nazım şekliyle yazılmış dördüncü 'arz-ı hâl, adı belirtilmeyen bir beylerbeyine sunulmuştur. Bu şiirde Kabûlî, hâkimliği sırasında bir çavuşla arasında geçen bir problemi beylerbeyine ayrıntılı şekilde anlatıp çavuştan şikâyet etmektedir. Paşaya dua ile son bulan bu şiir, ya şâir tarafından paşaya çavuşu şikâyet için yazılmıştır ya da o çavuş şâiri paşaya şikâyet etmiştir ve bu manzûme de şâirin paşaya verdiği bir çeşit savunma niteliğindedir. Ama her hâl ü kârda ilginç ve modern hikâye tekniğine de uygun sayılabilecek bu manzûme, XVI. yüzyılda bir mahkeme salonunda yaşanan bir tartışmayı hatta kavgayı ve sonrasındaki

şikâyeti günümüze yansıtması bakımından dikkate değer niteliktedir. Divandaki beşinci 'arz-ı hal, beylerbeyi Mehmed Paşa'ya hitaben yazılmıştır. Şair, kadıların güya toplanarak kendisini Hama'ya layık gördüklerini, ancak Hama'nın mevcut kadısını Mehmed Paşa'nın himaye etmesi üzerine buradan mahrum kaldığı anlatmakta ve kendisinin uygun başka bir yere tayin edilmesi için Mehmed Paşa'dan kendisine şefaathçi olmasını talep etmektedir (Erdoğan, 2008: 205).

Kütahyalı Rahîmî Divanı'nda kasidelerden sonra yer alan kırk iki beyitlik şekil yönünden mesnevi, muhteva olarak kaside olan bir methiye bulunmaktadır. Şair, divan şiiri medhiye geleneğine uygun olarak memduhun adaletini, ilmini, cömertliğini, kahramanlığını ve yüce ahlakını dini, mitolojik ve tarihi kişilere telmih ve kıyaslarla mübalağalı şekilde metheder (Mermer, 2004: 82):

Elâ ey matla'-ı subh-ı kerem mihr-i cihân-ârâ
Selîm-haşmet Süleymân-taht u Cem-bezm ü dârâ-râ (Rahîmî, 1)

Muhammed-hûy Yûsuf-rûy Hızrû'l-câm 'îsâ-dem
'Ali-heybet Hasan-sûret Sikender-'azm Yahyâ-fem (Rahîmî, 2)

Muzaffer-ferr ü Rüstem-rezm Ferruh-ruh şeh-i 'âdil
Ma'ârif mâdeni kân-sehâ vü lutf u deryâ dil (Rahîmî, 3)

Kasidelerde son bölüm olan dua, Rahîmî'nin mesnevisinde ilk beyitlerde yer alır. Kısa bir methiye ve duadan sonra arz-ı hâle geçilir. Şair, memduhun murat meyvesinin cihan bağında her zaman taze kalması; saadet, fetih ve zaferin arkadaşı olması, nazik vücudunun daima sıhhatte kalması, efendilik meclisinde ikbal kadehinin devamlı olması, saltanat tahtında ayaklarının dâim ve kâim olması gibi dualar eder:

Murâdun mîvesi bâg-ı cihânda tâze ter olsun
Sa'âdet hem-nişînün hem-rehün feth ü zafer olsun (Rahîmî, 4)

Vücûd-ı nâzükün sıhhatde 'ömrün müstedâm olsun
Siyâdet meclisinde câm-ı ikbâlün müdâm olsun (Rahîmî, 5)

Padişahın kadim bir kölesi olan şair, kapısında zayıf bir karınca gibidir. İmanın ihlâsıyla padişaha devamlı dua etmektedir. Şair halini böylece arz ettikten sonra düşmanların elinden çok cefa çektiğini, bu yüzden padişahın

lütuf, ihsan ve adaletine muhtaç olduğunu itiraf eder. Şair; gönlü mahzun, hali perişan, düşmanın atından tekme yemiş halde ayaklar altındadır. Düşmanın kılıç yaralarından sinesi yarılmıştır. Bu yaralara çare ise padişahın kapısıdır:

Kadîmi bende bir mûr-ı za'îfem âsitânunda
Hulûs-ı i'tikâdıyla du'â-güyem zemânunda (Rahîmî, 10)

'Adûdan çok cefâ çekdüm bana lutf eyle dâd eyle
Yamanlık eyledi ol pür-yamansın yahşî ad eyle (Rahîmî, 11)

Rahîmî de padişah ile sohbet için Hz. Süleyman ve karıncayı örnek verir. Hz. Süleyman cinlere, şeytanlara ve rüzgâra hükmettiği halde küçücük bir karınca ile sohbet etmiştir. Şair bu olayı hatırlatarak Süleyman gibi padişahın karınca gibi şaire ihsanda bulunup sohbet, iltifat ve lütufta bulunmasını ister:

Süleymân bulmuş iken ins ü perrün hükmüne ruhsat
İdermiş mûr-ı bî-mikdârı gâhi sohbe da'vet (Rahîmî, 9)

Senün kadr-i bülendün var benüm tab'-ı bülendüm var
Kul olmam degme bir şâha senün gibi efendüm var (Rahîmî, 20)

Şairin padişahın kapısından başka gidecek yeri yoktur. Şair, padişahın elini tutup kendisini zillet ve mihnetten çıkarmasını ister. Şairin sabrı ve mecali kalmamıştır. Bu yüzden padişahın, kara bahtını Mısır kapısından Şam'a göndermesini ister:

Kapun Mısrından irsâl it bu baht-ı karayı Şâma
Mecâlüm kalmadı ey subh-ı devlet sabr u ârâma (Rahîmî, 25)

Şair mesnevîde sadece kendi halini arz etmek ve ihsan istemekle kalmaz ailesinin de içinde bulunduğu durumunu açıklayarak onlar için de merhamet ve yardım diler. Şairin ailesi gam meclisinde çok muztarilerdir. Onlar bu dünya meclisinde azar azar cefa şarabı içmektedirler. Onların gönülleri ayıplanma taşıyla kırılmıştır. Afet taşlarından her biri taze fidan gibi kırılmış, ayrılık nedeniyle gül yaprağı gibi yüzleri kurumuştur:

Be-gâyet muztariblermiş 'iyâlüm meclis-i gamda
Cefâ câmin içerlermiş pey-â-pey bezm-i 'âlemde (Rahîmî, 26)

Şikeste olmuş nihâli her birinün seng-i âfetden
Hazân yapragına dönmiş ruh-ı gül-bergi fürkatden (Rahîmî, 28)

Dem-i ihsân-ı himmetdür inânet eyle sultânım
Kerem eyle kerîmâna kerâmet eyle sultânım (Rahîmî, 29)

Şair “Hz. Muhammed, Kâbe, Hz. Ali, dört halife, Sultan Murat ve adalet” hakkına padişahın kendisine merhamet edip yardım etmesini ister. Padişahın istenilen lütuf güneşiyle geceleri sabaha kavuşturmasıdır. Şair, padişahın kapısına gelip küstahça halini arz ettiğini itiraf edip yine dua ederek mesnevisini bitirir:

Rahîmî kapuna hâlini güstâhâne ‘arz eyler
Senündür lutf u ihsân bâkî ol şâhâne ‘arz eyler (Rahîmî, 40)

İşigün Ka’be gibi muhterem olup ola bâkî
Safâ vü saltanatla tutasın gün gibi âfâkî (Rahîmî, 42)

Yetim Divanı’ndaki ikinci mesnevinin sonunda Sultan Süleyman’a ‘arz-ı hâlini sunar. Şairin mesnevisinden de anlaşılacağı üzere babası ve dedesi Beyazıt ve I. Selim zamanında turnacıbaşılık görevini yapmışlardır. Kendisi de iki padişah döneminde yirmi yıl yeniçerilik yapmıştır. Kendi ifadesiyle “işve-i devlete” kapılmış hizmet etmektedir. Seferlerde himmet atını sürerek tehlikeli yollara baş koymuştur. Şah İsmail ile savaş sonrası yeniçerilik görevini bırakır. Bu kavga, savaş içerisinde bir pir cezbe okunu Yetim’in gönlüne atar. Şeyh Cemâl’in ahlâkını ve fütüvvetini görüp onun muhabbetini kendine farz eyler ve on beş yıl hizmet eder. Şair sonunda yoksulluk ve evlat yükünden padişahın yardımını diler. Padişahın kapısından başka gidecek yeri yoktur. Şair padişahın ihsan, cömertlik diler ve mesneviyi dua ile bitirir (Aktaş, 1996: 248):

Eb ü ecdâdı hıdmetinde peder
Turnacı başı idipür-şeh-per (Yetim, 43)

İki sultân-ı Rûm’a hem ben de
Olmış idüm yigirmi yıl bende (Yetim, 44)

Esb-i himmet sürüp seferlerde
Baş komışdum reh-i hatarlarda (Yetim, 47)

Ben bu rezm içre nâ-gehân bir pîr
Câna atdı kemân-ı cezbese tîr (Yetim, 50)

Fakr u fâka takayyüd-ı evlâd
Diler imânum ideler ber-bâd (Yetim, 55)

Gerek öldür beni gerek dirgir
Yok sığincam kapun gibi bir yir (Yetim, 59)

Yetim Divanı'ndaki üçüncü mesnevi, fakirliğini ve borcunu beyan ettiği 'arz-ı hâl türündedir. Şair memduhu kısa bir övgüden sonra asıl maksadına geçer. Memduhun eşiği sır ehlinin secde yeri, kapısı ise niyaz ehlinin maksadıdır. Onun katı, iki cihan saadetidir. Kapısı gönül ehlinin sığınağı olduğu için şair de halini bu kapıya arz eder. İnsan altınsız ve gümüşsüz kaldığı zaman fakirlikten inlemesi gökyüzüne çıkar. Yoksulluk insanı köpek, domuz ve eşek gibi eder. Yoksulluk insanı hileci, dinsiz, huysuz, kalleş, yankesici, eşkıya ve hayırsız eder. Şair fakirlik ve sıkıntı sebebiyle gam denizine dalmıştır. Fakirlik ve borç arasında kalan şairin aklı gidip hayrette kalmıştır. Alacaklıların, borçlu şairi sıkıştırmaları ölümden beterdir. Fakirlik ile hastalananları iyileştirmek, borçluya ise inayet etmek gerektir. İnsanda büyüklüğün gereği ise ihsan etmektir. Şair memduhundan ihsan beklemektedir ama çok fazla rızık da istememektedir. Çünkü Allah, Şûra suresinde (42/27) kullarının rızıkını genişletirse azacaklarını buyurmaktadır. Şair 'arz-ı hâlin sonunda memduhun saadet atına sürekli binmesi, devlet ve izzetinin devamlı olması ve Allah'ın himayesinde muradına nail olması için dua eder (Aktaş, 1996: 257):

Ey işigi secde-gâh-ı ehl-irâz
Vey kapusu maksad-ı sâhib-i niyâz (Yetim, 1)

Ehl-i dilün melce'i kapun durur
İki cihân devleti tapun durur (Yetim, 2)

İşigüne 'arz iderin zilletüm
Lutf idüp incinme ana devletüm (Yetim, 2)

İstemezsin rızık ile şol vüs'ati
Vire melâlet lebegav âyeti (Yetim, 16)

Devlet ü 'izzetde olup ber-devâm
Esb-i sa'adâta süvâr ol müdâm (Yetim, 17)

Zıll-ı himâyetde tutup zâtunu
Hazret-i Hak vire murâdâtunu (Yetim, 18)

Azmîzâde Hâletî Divanı'nda iki 'arz-ı hâl mesnevisi bulunmaktadır. "Hazret-i Şâh-ı Cihâna 'Arz-ı Hâlümdür" başlıklı mesnevisini II. Osman'a, "Arz-ı Hâl Tarîkiyle Sultân Murâd Hazretlerine Virilmüşdür" başlıklı mesnevisini de Sultan Murat'a sunar. Sultân II. Osman'a sunulduğu anlaşılan 'arz-ı hâlîne Azmîzâde Hâletî mübalağalı bir şekilde çeşitli yönlerden padişahı överek başlar. Kendi durumunun daha iyi olacağına dair umudunu dile getirdikten sonra felekten ve dünyadan şikâyet eder, çektiği sıkıntıları anlatır. İsteklerinin bir türlü gerçekleşmediğini, bir iki kötünün haksızlığına uğradığını söyler. Padişah'tan yardım beklediğini, tuzağa düştüğünü, zamanın hünerlilerin düşmanı olduğunu belirtir. Hünerli olmasının hasımlarının sayısının artmasına sebep olduğunu, şansının dönmesini, şiir ve inşâsının takdir edilmesini, itibar görmeyi ister. Kendi şairlik yeteneğini över, padişah şiirlerine, divanına ilgi gösterecek olursa şansının döneceğini düşünür. Atalarının yetenekli, devlet hizmetinde görev almış kimseler olduğuna dikkat çeker. Ailesinin ve kendisinin uzun zamandır padişaha hizmet ettiklerini vurgular. Padişahın kendisine bir vakıf vermesinin uygun olduğunu belirtir. Bu isteğini dile getirdikten sonra padişaha sıkıntı vermek niyetinde olmadığını söyler. Dua ederek 'arz-ı hâlîni bitirir. Şair II. Osman'a sunduğu bu arz-ı hâlden sonra 1618'de Mısır kadılığına tayin edilmiştir.

Azmîzâde Hâletî ikinci 'arz-ı hâlîne padişaha dua ile başlar. Ardından padişahın övgüsüne geçer. Dâra, İskender, Feridun vb. tarihi, efsanevî kişilere telmihler yaparak kasidelerin medhiye bölümlerinde olduğu gibi mübalağalı bir şekilde padişahın övgüsüne devam eder. Kendi hâlîni anlatmaya geçtiğinde sıkıntılarının çokluğundan yakınır. Bahtsızlığını, umutsuzluğunu, çaresizliğini, yaşadığı çeşitli sorunları ayrıntılı olarak anlatır, feleğin acımasızlığından şikâyet eder. Padişahın kendisine yardımcı olmasını, muhtaç bir insan olarak başka kapıya gönderilmemesini ister. Padişahın derdinin ne olduğunu bilip anlayacağından emin olduğunu belirten şair, düşmanlarının eziyetinden, kötülüğünden şikâyet eder. Kendisinin suçsuz olduğunu anlatır. Yeni bir mansıp alıp daha iyi duruma gelmek üzereyken düşmanları yüzünden rahat edemediğini, sevinemediğini söyler. Sıkıntılarında tek kurtulma yolunun padişahın yardımı ve onun isteğiyle mümkün olacağını belirtir. Kendi özelliklerini elini, dilini, sözlerini, ilmini, hayal gücünü, şairliğini, yaradılışını, abartılı bir şekilde överek anlatan şair, padişahın zavallı kullarını unutmayaacağına inandığını belirtip dua ederek 'arz-ı hâlîni bitirir. (Batislam, 2008: 212-213).

Fasîh Ahmed Dede, gam ve mihnetin gönlünde güç kuvvet bırakmadığını söyleyip kaleminden Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya 'arz-ı hâlini sunmasını istemiştir. Şair, "memdûhunun ilim, adalet ve fazileti teessüs eden; cevri, zulmü ve cehaleti ortadan kaldıran bir kâmil insan olduğunu belirtmiş, kerem gözüyle kendisine bakmasını, ancak bu sûretle cihânda mümtaz olacağını, Allah ve Resûlünü şahit göstererek bu cihanda sığınacak kimsesi olmadığını, çektiği ezâ ve cefaları anlatmış"tır. (Çıpan, 1991: 89). Fasîh Ahmed Dede, medhiyesinden sonra paşaya kendine layık bir şekilde lütufta bulunmasını istemiş ve dua ile 'arz-ı hâlini bitirmiştir (Çıpan, 1991: 330):

Koymadı dilümde derd ü mihnet
Ahvâlümü 'arza tâb u tâkat (Fasîh Ahmed Dede, 23)

Sen var iken iy huceste ta'bir
Ahvâl-i dili kim ide tahrîr (Fasîh Ahmed Dede, 2)

Ahmed Paşa edâmehu'llâh
Bâ-devlet ü 'izz ü rif'at-i câh (Fasîh Ahmed Dede, 53)

Güftî, üç tane 'arz-ı hâl mesnevisi yazmıştır. Üçünde de mucizeler gösteren, keskin fikirli kaleminden içinde bulunduğu durumu anlatmasını istemiştir. Birinci 'arz-ı hâl mesnevisinde kaleminden "hikâyât-ı garâ'ib-nümâ"yı anlatmasını ister. Eleme ve gama müptela, yaşlanmış biri Edirne'den Rum'a gelerek Şeyhülislam Bahâyî'ye halini arz eder. Şeyhülislam ise adamın halini görünce onu ihsana layık bulur ve yardım eder. Güftî ise bu ihsanı vesilesiyle kendi "arz-ı melâl"ini Bahâyî'ye sunar.

Şair ikinci 'arz-ı hâl mesnevisinde kaleminden "hâl-i dil-i hasret-medâr"ını anlatmasını ister. Zamanın halleri şairi yelkensisiz bir gemi gibi yapmıştır. Bu gemiye akın akın gam dalgaları vurmaktadır. Sevda eteğinin köşesini temenni dikenleri süslemiştir. Gönül, bela denizine âşinâ olmuştur. Tecrit ve tefrit âleminin Mesih'i olan şair bir iğneye bile sahip değildir. Gam tekkesinde ayaklar altındaki Güftî'nin âlem levhasında kerem harfi yoktur. Bu durumda vezirin dergâhına yüz sürer ve ihsanından hissedar olmak ister. Şairin perişan sözleri "delil-i 'arz-ı hâl" olur. Vezirden yardım gören şair mesneviyi dua ile bitirir.

Şair üçüncü 'arz-ı hâl mesnevisinde kaleminden "efsâne-i ser-güzeşt ve efsâne-i hâl-i zâr"da göz kulak olmasını ve söze nur olmasını ister. Böylece her elif harfi Tur meclisinde meşale olacaktır. Şair öyle bir haldedir ki hayret bağında

rüzgâr onun gönlünü kırmıştır. Gam mülkünde mutsuz, elem ve mihnet içindedir. Mutluluk gülü hiç açmamış, gam pazarında iflas etmiştir. Bu haldeki şair Mahmut ahlâklı, Hâtem tabiatlı, cömert şâhin meclisine gider ve ihsan umar. Şahın lütfuna mazhar olan şair ‘arz-ı hâlin sonunda şaha dua eder (Yılmaz, 1983: 79):

Var idi bir dâver-i kudsi-sıfat
Memleket-i Rûmda kâdı’l-kuzât (Güftî, 58)

Hâlini ‘arz eyledi vardı ana
Oldı şikâyet sened-i ibtilâ (Güftî, 60)

Hazret-i müftî-i melâ’ik-hıdem
Ya’nî Bahâyî-i Muhammed-‘alem (Güftî, 102)

Eyle kazâdan yine ‘arz-ı melâl
Ya’nî bu üslûb ile kıl ‘arz-ı hâl (Güftî, 114)

Ki tâ hâl-i dil-i hasret-medârı
İdem târih-i satr-ı rüzgârı (Güftî, 7)

Beni döndürdi evzâ’-i zamâne
Misâl-i keştî-i bî-bâd-bâna (Güftî, 17)

Mesih-i ‘âlem-i tecrid oldım
Galat mâhiyyet-i taklid oldım (Güftî, 39)

Gele ey hıred-hâme-i tiz-hüş
Biraz ol bu efsânede çeşm ü güş (Güftî, 1)

Olup âb ile pây-ı hâmûn u derd
Bülend ola efsâne-i ser-güzeşt (Güftî, 11)

Bu rehden kalem eylesün bâz-geşt
Yeter Güftî efsâne-i ser-güzeşt (Güftî, 92)

Biraz ol du’â râhına sâye-dâr
Yeter bast-ı efsâne-i hâl-i zâr (Güftî, 93)

Nâbî'nin on dört beyitlik altıncı mesnevisi şairin başlıktaki kendi ifadesiyle, Üsküdarlı Şeyh Haydar dilinden Râmî Paşa'ya sunulan bir 'arz-ı hâldir. Nâbî bu mesnevisinde hem Râmî Paşa'yı hem de Üsküdarlı Şeyh Haydar'ı övüp paşadan Şeyh Haydar için ne istediğini arz eder. Nâbî isteği mesnevinin on iki ve on üçüncü beyitlerinde açıkladığı üzere saadet kapısının gölgesinden, devletin kismet, bağış dolu harmanından bir iştir (Bilkan, 1997: 391):

Sâye-i sūdde-i sa'adetden
Hirmen-i pür-nevâl-i devletten (Nâbî, 12)

Mürveş dâne-keşlik itmek umar
Kendü haddince ol da etmek umar (Nâbî, 13)

Nâbî yedinci mesnevisinde tevhit, na't ve dört halife övgüsünden sonra IV. Mehmet'in övgüsüne ve ona duaya geçer. "Padişahın övgüsünü yaparken onu tarihi kişilerle karşılaştırmış ve onlardan üstünlüğünü belirtmiştir. Yine, "padişahın, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu, ilim, adalet ve cömertlikte benzerinin olmadığı, daha önceki tüm sultanların kendisini kıskandığı" gibi klasik ifadeleri içeren beyitler bolca kullanılmıştır." (Bağçeci, 2002: 135). Şair padişah methiyesi ve duadan sonra "hâl-i kalb-i nâ-kâm"ını yani 'arz-ı hâlini ve başından geçenleri yazacağını söyler. Şairin himmeti tahrik ederek "azîmet et, İstanbul'a gidip padişahın eşiğine yüz sür, orada mürüvvet ehli çoktur sana himmet edip seni himaye ederler" der. Şair bunun üzerine "terk-i diyâr" ederek İstanbul'a gelir. İstanbul'a geldiğinde gördüğü azamet karşısında hayrette kalır, gayret pençesi eteğini tutar. İlk günlerde hiçbir akrabası, teselli verecek bir dostu ve yardım eden biri olmadığından, aradığını bulamadığından hayal kırıklığı yaşar. Kimden yardım istediye, kime halini arz ettiyse de kimse derdine derman ve yardımcı olmaz. Kimseden ümit yüzü görmediği için çaresiz şekilde Settâr olan Allah'ın kapısına gelir ve yalvarır. Allah'tan medet umarken İlahî feyz üzerine ansızın bir gölge salar. O anda nurani bir zat görür. Bu gördüğü kişi ise Musahip Mustafa Paşa'dan başkası değildir. Paşa, şaire bu perişan durumunun nedenini sorar. Şair de halinin perişan olduğunu; üstüne gam askerlerinin saldırdığını; devrin cevr oklarının hedefi olduğunu; gurbette eşinin, dostunun, kimsesinin olmadığını; arzularının olduğunu ama kerem sahibi bir efendisinin olmadığını; fakirliğini; baht terzisinin kendine siyah bir elbise diktğini söyler. Musahip Mustafa Paşa da merhametinden ona yardımcı olacağını ifade eder. Nâbî, bundan sonra paşayı abartılı şekilde tarihî ve mitolojik kişilere kıyasla metheder ve dualarla mesneviyi bitirir (Bilkan, 1997: 393):

‘Arz idüp hâl-i kalb-i nâ-kâmın
Böyle tahrîr ider ser-encâmın (Nâbî, 131)

Ne turursun ‘azîmet eylesen e
Kendü kendüne himmet eylesen e (Nâbî, 136)

Varsan a âstâne-i şâha
Yüzünü sürsen e o dergâha (Nâbî, 137)

Gurbeti ihtiyâr idüp nâ-çâr
Eyledüm himmet ile terk-i diyâr (Nâbî, 146)

Arayup çâre ben dil-i nâ-şâd
Kimi gördümse itdim istimdâd (Nâbî, 162)

Olmadı hiç kimse çâre-resân
İtmedi kimse derdüme dermân (Nâbî, 67)

Aglar iken bu sûz ile nâ-gâh
Üstüme sâye saldı feyz-i İlâh (Nâbî, 177)

Neden oldı şikeste endâmın
Sana n’oldı ki yokdur ârâmın (Nâbî, 188)

Didi ey gâfil-i tarîk-i murâd
İdeyüm gel seni bu gamdan şâd (Nâbî, 205)

Nâbî sekizinci mesnevisinde “arz-ı fakîri gûş eyle” ifadesiyle ‘arz-ı hâlini sunar. Şair mesnevisinde padişahın “divan kâtipliği” talep eder. Zaten araştırmacının haşiye düştüğü gibi mesnevinin 147. beytinden sonra bir nüshada “Nâbî Efendi’nün İstânbul’a Gelüp Divân Hâceliği Taleb Eylediği ‘Arz-ı Hâl Sûretidür” başlığı vardır (Bilkan, 1997: 430). Şair ‘arz-ı hâlinde divan hocalığı yanında hacca gitmek istediğini de dile getirir. Nâbî, ‘arz-ı hâline bir bahariye ile başlar ve mesnevîde fahriye beyitlerine de yer verir. Şair talebini dile getirilmeden önce, bütün ‘arz-ı hâllerde olduğu gibi, Sultan IV Mehmet’i övmüştür. “Övgüde klasik ifadelerin dışına pek çıkılmamıştır. Daha önceki mesnevîlerde olduğu gibi padişahın “çok yönlülüğü, zekâsı, adaleti, cömertliği, Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” olması gibi özelliklerini belirtmiştir; ancak bu övgü bölümünde tarihi kişilere yer verilmemiş olması dikkat

çekicidir.” (Bağçeci, 2002: 165). Mesneviye yazdığı yedi beyitlik zeyilde de padişahın lütfedip isteğini geri çevirmediği için teşekkür eder (Bilkan, 1997: 417):

'Arz-ı fakîri gûş eyle
Kulzüm-i cûdsın hurûş eyle (Nâbî, 3)

Bâg-ı 'adlün nihâl-i mümtâzı
Ya'nî sultân Muhammed-i Gâzî (Nâbî, 116)

Bendenün 'arz-ı hâlini gûş it
Nâleden 'andelibi hâmuş it (Nâbî, 149)

Kalbüme oldı mâye-i hafakân
Ârzü-yı menâsıb-ı dîvân (Nâbî, 154)

Eyledün ey hidîv-i 'adl-penâh
Beni bir kez mukîm-i Beyt-i Îlâh (Nâbî, 165)

Bir dahı eyle hâce-i dîvân
Hâsıl olsun sa'âdet-i dü-cihân (Nâbî, 166)

Nâzım'ın Divanı'ndaki tek mesnevi vezir Ali Paşa'ya sunduğu otuz üç beyitlik 'arz-ı hâldir. İstanbullu Nâzım mesnevinin ilk beytinde benzersiz vezirin vasıflarını sayacağını söyler. Şair, vezirin namını Hz. Ali'ye, yaratılışını da Yahyâ-yı Bermekî'ye benzetir. Nâzım, veziri çeşitli benzetmelerle över. Bu teşbihlerden bazıları şunlardır: Vezir; mana gülşenini terbiyecisi, marifet bağının gülü, cömertlik bağının yüce serveri, hilm ve vefa göğünün nuru, irfan bahçesinin sevinç parıltısıdır. Şair bu methiyelerden sonra dakik, nüktedan, fazıl, ârif Ali Paşa'ya 'arz-ı hâlini sunar. Nâzım'ım gönül derdinden şikâyeti vardır. Gaddar feleğin ayakları altında güçsüz kuvvetsiz, hakir haldedir. Şair, halini arz ederken şiir konusunda ustalığını, şiir gülünün her zaman binlerce koku verdiğini, marifet zümresi içinde faik olduğunu da söyler. Nâzım, Ali Paşa'dan lütufta bulunmasını kendisine “kitâbet” makamını vermesini ister (Sak, 1994: 48):

Ey safâ-bahş-ı câme-i ra'nâ
Eyle vasf-ı vezir-i bî-hemtâ (Nâzım, 1)

Gül-i bag-ı ma'ârif-i dânâ
Nüktedân-ı dekâik-ı fuzalâ (Nâzım, 7)

Server-i ser-firâz-ı bag-ı sehâ
Neyyîr-i âsümânı hilm ü vefâ (Nâzım, 9)

Şöhret-efzâ-yı mülk-i ‘Osmânî
‘Alî Paşâ-yı âsâf-ı sâni (Nâzım, 15)

Derd-i dilden şikâyetüm vardur
Sana gâyet hikâyetüm cardur (Nâzım, 17)

Bir kitâbetle kıl beni mesrûr
Vire bu kalb-i bî-nevâya sürûr (Nâzım, 29)

Şeyhülislam Bahâyî'nin ilk mesnevisi Sultan Murat'a sunulan bir 'arz-ı hâldir. Mesnevinin ilk bölümü, mutribe sesleniş ile başlaması ve meclis tasviri nedeniyle bir sâkinâmedir (Uludağ, 1998). Şeyhülislam Bahâyî, 'arz-ı hâlinde önce mutribe dertleşir, ardından padişahı övme talebini söyler. Şair, mutribe "niyaz nağmelerini ölçen, yüzlerce destanın sazını okşayan, can bahçesinin bülbülü gel ve sır perdelerini kaldır" diyerek halini mutrib üzerinden tasvir eder. Şair, mutribten gönlün karmakarışık damarlarına güç için ümit gülüne su vermesini ister. İstek fidanı zahmet meyvesi altında kalmış, gamla beslenen sonbahar rüzgârı can bostanına yeterince esmiştir. Şair, hırçın feleğin zulüm oklarına hedef tahtası olmuştur. Rüzgârın katılığının kemaliyle emel fidanında meyve olgunlaşmamıştır. Eğer mutribten yardım gelmezse gönül ve can kapısı açılmaz. Şair halini bu şekilde tasvir ettikten sonra mutribe "ahd-i dirinden" yani "bezm-i elesten" söz etmesini ister ardından elest meclisini tasvir eder. Şeyhülislam Bahâyî, talebine geçmeden önce Sultan Murat'ı metheder. Geleneksel methiye ifadelerini bu mesnevide de görürüz. Şair, sultanın cihana verdiği huzur, adalet ve barışı anlatırken zıtlıkları bir araya getirerek mübalağa sanatını en iyi şekilde kullanır. Sultan Murat'ın zamanında güvercin, serçe ve şahin aynı kanat altında yer almaktadır. Ceylanın dört bir yanındaki aslanlar hareketsiz kalırken koyunun sığındığı yer kurttur. Şeyhülislam Bahâyî, Farsça olan yetmiş altıncı beyitte sultana hitaben, 'arz-ı hâlini sunmaya izin verirse elini eteğini öpeceğini söyler. Şairin bu mesnevideki talebi, Selanik kadılığına atanıp bir yıl sonra azl edildiği için kadılığın yeniden verilmesidir. "Şeyhülislam Bahâyî, Selanik kadılığına 1040 cemaziyelâhiresinde atanır, bu görevinde ancak bir yıl kalabilir." (Uludağ, 1992: 6). Mesnevi dua ile tamama erer (Toprak, 2006: 90):

Gel ey mutrib-i nagme-senc-i niyâz
Yine eyle bir perdeden keşf-i râz (Şeyhülislam Bahâyî, 1)

Rek-i ham-be-ham-ı dile tâb ver
Bün-i gül-i ümidüme âb ver (Şeyhülislam Bahâyî, 2)

Yeter kaldı ey mutrib-i hōş-nevâ
Nihâl-i emel zîr-i bâr-ı 'anâ (Şeyhülislam Bahâyî, 4)

Dem-i gussa-perverle bâd-ı hazân
Yeter oldı büstân-ı câna vezân (Şeyhülislam Bahâyî, 5)

Kemâlin bulup sahtî-i rüzgâr
Nihâl-i emel kaldı nâ-puhte bâr (Şeyhülislam Bahâyî, 8)

Birâz 'ahd-i dîrîneden yâd kıl
Dili 'ukde-i gamdan âzâd kıl (Şeyhülislam Bahâyî, 12)

Belî 'adl-i şâhiyle gürk-i siyâh
Olur gelle-i güsufende penâh (Şeyhülislam Bahâyî, 53)

Turâger dihed ruhsat-ı arz-ı hâl
Zemîn-i edeb bûs u hoş hoş bî-nâl (Şeyhülislam Bahâyî, 76)

Bilürsün ki ey dâver-i rüzgâr
Kazâdur medârisde encâm-ı kâr (Şeyhülislam Bahâyî, 78)

Şeyhülislam Bahâyî'nin bir nüshada adı "Niyâz-nâme" olan ikinci mesnevisi "makale" adını verdiği dört bölümden oluşur. Birinci bölüm kalemiyedir. Şair, ikinci makalede Sultan Murat'ı över, üçüncü ve dördüncü makalede özrünü sunar. "Bahâyî Efendi, Halep kadısı iken keyif verici maddeler kullandığı iddiasıyla IV. Murat'ın emriyle Kıbrıs'a sürgün gönderilmiştir. Mesnevinin içreğinden anladığımızı göre, Bahâyî bu mesneviyi, Kıbrıs'taki ma'zuliyet zamanlarında yazmış ve affedilmesi için padişaha sunmuştur." (Uludağ, 1992: 37). Şair; eğri dönen feleğin ayakları altında ezilmiş, hasetçilerin sözüyle padişahın huzurundan kovulmuştur. Bu nedenle günahını anlayan şair gözyaşlarıyla padişaha yalvarır ve yardımlarını ister. Sultandan, sığınacak başka kapısı olmadığından merhametiyle feleğin tahakkümünden kurtarmasını ister. Şeyhülislam Bahâyî kulun günahsız ve hatasız olamayacağını, Allah'ın kapısına gelip tövbe eden kulunu affettiğini söyler. Kendisine iftira eden hasetçi kişileri de Allah'a havale ederek öcünü almıştır. İftiracıların attıkları yalanlardan haberinin olmadığını, masum olduğunu padişaha arz eder. Padişah, şairin Kıbrıs sürgününden bir yıl sonra şairi

affedip İstanbul'a getirmiştir. Şeyhülislam Bahâyî de bu iltifatı ve feleğin sıkıntılarından kendin kurtardığı için sultana teşekkür eder ve dualarla mesneviyi bitirir (Toprak, 2006: 90):

Pâdişâhâ kulun Bahâyî-i zâr
Pây-mâl-i sipihr-i kec-reftâr (Şeyhülislam Bahâyî, 147)

Olalı ol be-hükm-i kayl-i hasûd
Dergeh-i şehriyârdan merdûd (Şeyhülislam Bahâyî, 148)

Neyleyüm çarh-ı vâjgûn-nigehi
Kulunı etdi böyle kîse-tehî (Şeyhülislam Bahâyî, 157)

Baht u tâli'den eylerüm feryâd
Dâd ey pâdişâh-ı âlem dâd (Şeyhülislam Bahâyî, 158)

Beni emr-i felekden âzâd et
Kullugun devletiyle dil-şâd et (Şeyhülislam Bahâyî, 161)

Pey-rev-i ra'y-i nefis-i emmâre
Ser-be-zencîr-i dîv-i betvâre (Şeyhülislam Bahâyî, 164)

Hamdülillâh ki bende-i zârı
Pây-mâl-i sipihr-i gaddârı (Şeyhülislam Bahâyî, 183)

Âhirü'l-emr eyledün dil-şâd
Kıldun anı bu vartadan âzâd (Şeyhülislam Bahâyî, 184)

Tıflî, divandaki tek mesnevide felekten ve bahtından şikâyet beyitlerine yer verir ve halini tasvir eder. Şair, daima kaşlarını çatıp kırsa da bahtı konuşmasına izin vermez. Sühanı civa gibi titremekte, halini arz edeceği dili peltek, tekellüm tamburunun teli kırılmış, tebessüm yıldızı perişan, gönül şeyda ve hayrandır. Tıflî halini tasvir ettikten sonra zamanın padişahından ihsan umar. Şair padişahın cömertliğini umduğu için şiirinde telmih ve kıyas unsuru olarak Hatem-i Tâî'yi kullanır. Tıflî, padişahın ihsanını umarken aynı zamanda onu metheder (Çınar, 2000: 167):

Şikâyet ey hudâvend-i mürüvvet
Felekden dâd gerdûndan şikâyet (Tıflî, 15)

N'ola olsam hemîşe çîn der-ebrû
Beni söyletmez olurdu baht-ı pür-gû (Tıflî, 16)

Sühan simâb gibi lerze-engîz
Zebân-ı arz-ı hâlüm nüknet-âmîz (Tıflî, 17)

Eğerçi eylemiş üstâd-ı kudret
Zebânüm tahta-i ta'lim-i hayret (Tıflî, 24)

Benem ol hâce-i bâr-ı tahammül
Besât-ârâ-yı bâzâr-ı tevekkül (Tıflî, 33)

Hudâvendâ kerîmân-ı zemâne
Bana ihsâna isterler bahâne (Tıflî, 47)

Husûsâ sensin ol Hâtem-reviş kim
Ne Hâtem Bermekî tab' u nemiş kim (Tıflî, 48)

Fâik Mahmud Divanı'ndaki tek mesnevinin başlığı her ne kadar Vezir Hüseyin Paşa methiyesi olsa da şair medhiyesinden sonra 'arz-ı hâline geçer. Şair, ilk yirmi dokuz beyitte geleneksel ifade ve hayallerle Vezir Hüseyin Paşa'yı över. Fâik Mahmud kendi arzusuna geçmeden önce şehrinde bulunan bir ihtiyardan bahseder. Şehirde sinesi hasret yaraları ile yaralı bir derviş vardır. Hüseyin Paşa'dan önceki vezir cömertliği ile bu dervişe yardım etmiştir. Vezir, dervişe Halep ve Rakka ihtisabından kırk beş akçe ile bir vazife verir. Derviş bu ihsan üzerine ömrünün sonuna kadar gece gündüz vezire dua eder. Derviş ömrünün sonunda sahipsiz ve maaşsız kalmıştır. Fâik Mahmud da bu derviş için Hüseyin Paşa'dan yirmi akçe yardım diler. Şair daha sonra kendi elinin de boş, yardıma muhtaç olduğunu söyler. Vezirin cömertlikteki ünü ufukları doldurmuştur. Zamanında kimse eli boş kalmamıştır. Şair de vezirin ihsanına güvenip lütuf arzusuyla kapısına gelmiştir. Şair mesnevinin sonunda meramını dile getirir ve vezirin evsafını saymada liyakati olmadığı söyler ve duaya geçer (Koçak, 2006: 109):

Ey olan dâver-i 'adâletger
Hâkimân-ı zamâne hükm-âver (Fâik Mahmud, 1)

Var idi şehrimizde bir dervîş
Dâg-ı hasretle sinesi pür rîş (Fâik Mahmud, 30)

Haleb ü Rıkka ihtisâbından
Kerem-i bî-dirîgi bâbından (Fâik Mahmudi 32)

Kırk beş akçe vazîfe ile tamâm
Hâl-i dervîşe virmiş idi nizâm (Fâik Mahmud, 33)

Şimdi ‘ömri olup karîn-i ufûl
Oldı cümle vazîfesi mahlûl (Fâik Mahmud, 35)

Olup ana yigirmi akçe ‘atâ
Bâkiyenden niyâz ider bu gedâ (Fâik Mahmud, 44)

Ben kulun dahı bir tehî destem
Bâde-i ihtiyâc ile metsem (Fâik Mahmud, 46)

Lutfunı ârzü idüp geldüm
Âstân-ı sehâya yüz sürsüm (Fâik Mahmud, 54)

Feyzî Halil “vâkı’a-nâme” başlıklı mesnevisinin başında kaleme seslenir ve ondan “acîbe destanı” yani rüyasını olduğu gibi yazmasını ister. Kalem, Beşir Ağa’nın ayağına gidecek ve şairin halini arz edecektir. Böylece Beşir Ağa şanına layık şekilde ihsanda bulunacak, muradına erişen şairin mutluluk gülü açılacaktır. Feyzî Halil’in üstüne gam askerleri saldırdığı için hali perişandır. Vücudunda bu sıkıntılara tahammül takati de yoktur. Beşir Ağa’nın zamanında hiç maişet derdi çekmemiş, günleri zevk içinde geçmiştir. Bu sefanın devamlı olacağını zannettiği bir zamanda babası ölmüş, dünya başına yıkılmıştır. Dost bildikleri de hep düşman çıkınca ikbal mumu söner. Etrafindan dalkavuklar gitmiş alacaklılar gelmiştir. Babasından kalan malları da alacaklılar alınca şaire kederden başka bir şey kalmamıştır. Borç, boynuna gerdanlık gibi takılmıştır. Uykuları kaçan şair bir gece rüyasında Beşir Ağa’yı görür. Ağa, şaire bir saat hediye eder. Bu hediye üzerine Feyzî Halil çok sevinir. Feyzî Halil bu rüyayı tekrar görünce bir pîre gider ve gördüklerinin tabirini ister. Pîr, Beşir Ağa’nın şaire vakıf mütevelliliği ihsan edeceğini söyler. Şair de pîrin rüya yorumunu şiirle Beşir Ağa’ya iletir (Eker, 2009: 159):

Gel ey hâme-i huceste-eser
Râvi-i vak’a-hây-ı peyk-i hayr (Feyzî Halil, 1)

Nakle sâlih bu ‘acîbe destânı
Gördüğün gibi yaz bu dem anı (Feyzî Halil, 2)

Olduğu üzre hâlim icmâlâ
Eyle 'izz-i huzûruna inhâ (Feyzî Halil, 5)

Vâlidim eyleyince 'azm-i bekâ
Teng ü târ oldu başıma dünyâ (Feyzî Halil, 14)

Şem'-i ikbâl olunca mürde vü târ
İtmedi sâyesinde biri karâr (Feyzî Halil, 16)

Bana bir sâ'at eyledin ihdâ
Ey merâhim-hüner kerem-pîrâ (Feyzî Halil, 29)

Nakl idince vukû'unu bir pîr
Böyle ta'birin eyledi tebşîr (Feyzî Halil, 34)

Gâlibâ Hazret-i Beşîr Aga
Sana bir tevliyet ider i'tâ (Feyzî Halil, 35)

Feyzî Halil üçüncü mesnevisinde ismini ve kim olduğunu belirtmediği memduha, kendi ifadesiyle "arz-ı hâl-i fakîre" nazar etmesini söyler. Şair, cömertliği huy edinmiş, övülecek tabiatı olan, himmetli ve merhametli memduhun temiz kapısına gider ve keremini umar. Gönül, gam köşesinde ağlayıp inlemekte ve hüznünlüdür. Hiçbir mala sahip olmadığından memduhun kapısına gidip yardım dileyen şair mesnevinin sonunda dua eder (Eker, 2009: 165):

'Arz-ı hâl-i fakîre eyle nazar
Ey keremkâr u merhamet perver (Feyzî Halil, 2)

Kaldı dil künc-i gamda zâr u hazîn
Bunca demdir ki ider efgân ü enîn (Feyzî Halil, 3)

Umarım vakti geldi sultânım
Keremin şâd ide dil ü câmın (Feyzî Halil, 7)

Der-i pâkinden itme me'yûs
Beni ey zât-ı mekremet-me'nûs (Feyzî Halil, 8)

Feyzullah Nâfiz'in yazdığı iki mesnevi de 'arz-ı hâldir. Şair birinci arz-ı hâlini Sultan Mahmud'a, ikinci 'arz-ı hâlini de sadrazam Ahmed Paşa'ya sunar. Şair

uzunca medhiyesinden sonra “Ey şehensâh-ı cihân bendene ihsân eyle” diyerek Sultan Mahmud’un yardımını umar. Şair ikinci ‘arz-ı hâlinde Ahmed Paşa gibi bir zatın bulunmayacağını, bu kişiye ‘arz-ı hâli sunmanın nimet olduğunu, paşadan ‘arz-ı hâli “sem’-i insâf” ile dinlemesini ve ona “nazar-ı mültezem” ile bakmasını söyler ve paşadan yardım ve “kalb-i vîrânını ma’mûr” etmesini ister. Feyzullah Nâfiz, Ahmed Paşa’ya sunduğu ‘arz-ı hâlinde hasetçilerin hasedinden de şikâyet eder (Demir, 2008: 257):

Ey tabîb-i dil ü cân derdime dermân eyle
Ey şehensâh-ı cihân bendene ihsân eyle (Feyzullah Nâfiz, 133)

Kulunu ‘ahd-i şerîfinde şehâ aç etme
Tîr-i cevrine hasûdun dili âmâc etme (Feyzullah Nâfiz, 135)

Gayre Allâhı seversen beni muhtâc etme
Ey şehensâh-ı cihân bendene ihsân eyle (Feyzullah Nâfiz, 136)

Hazret-i Ahmed-i ‘ilm ü ‘îrfân
İbn-i Sînâ-yı zamân Âsaf-şân (Feyzullah Nâfiz, 2)

Böyle bir zât bulunmaz ey dil
‘Arz-ı hâl eyle bunu ni’met bil (Feyzullah Nâfiz, 15)

‘Arz-ı hâlimi benim gûş eyle
Sem’-i insâf ile lutf et dinle (Feyzullah Nâfiz, 17)

İhyâ, mesnevi nazmım şekli ile iki ‘arz-ı hâl yazmış ve ikisini de Sultan Selim’e sunmuştur. Bahar mevsimi gelmiş cihan gelini süslenmiştir. Şair de bu güzelliği seyrederken bir şuh nazla yanına gelmiş ve şöyle demiştir: “Ey zarîf âlim! Ey beyan bağının nağmeyi yerinde kullanan bülbülü! Niçin hokka dudağın kapalı, neden suskunsun? Gözyaşı seli ile viran, gam ateşiyle yanımsın. Böyle tenhada oturma gel gülistanı gezelim. Bak her taraf çiçeklerle süslenmiş, her tarafta güzeller var. Sana refakat edeyim de Göksu, Sadabad ve sahilleri gezelim, meclislerde işret edelim.” Sabahleyin şairin pejmürde ve perişan halini görenler onu azarlamaya başlarlar. Onların azarlamaları ve bazı şeyleri hatırlatmalarıyla şairin içine bir ümit doğar ve padişahın eşğine yüz sürüp halini arz eder. Abartıyla övdüğü padişahta maişet ve gam derdinin kalbini daralttığını ve ümidinin de padişahta olduğunu, lütuf rüzgârıyla himmet dalgasını coşturmasını söyler. İhyâ ikinci

'arz-1 hâlinde de sultanı mübalağa ile över ve onun vasıflarının sınırsız olduğunu, övmekle bitmeyeceğini söyler. Felek, şairi maişet derdiyle bağlamış, şevk ağzına zayıflık mührünü vurmuştur. Böylece ağzı mühürlü bir hazine olmuştur. Şair, Felek Nemrud'u tarafından Hz. İbrahim misali fakirlik ateşine atılmıştır. Unutulmuşluk köşesini mesken tutan şairin gönlüne gam askerleri yerleşmiştir. Viran kalbi ise korku yuvası halini almıştır. Böyle durumdaki şairin sultandan isteği Allah'ın yardımıyla "def-i keder"dir (Erzen, 2012: 711):

Rahm idüb didi var der-i şâha
'Arzihâl eyleyesin o dergâha (İhyâ, 65)

Bahr-1 ihsânına kim itse nazar
Bâd-1 hayretle 'akla yelken ider (İhyâ, 77)

Başladı 'arz-1 hâle hâhiş ile
Evvel ol dâveri sitâyiş ile (İhyâ, 12)

Şâh-1 encüm sipâh-1 mihr-i efser
Hazret-i Şeh Selim-i meh-peyker (İhyâ, 19)

Ser-be-ser hâlin eyleyüb takrîr
Keşf-i râz itdi bendene o fakîr (İhyâ, 54)

Hayfdir böyle şâ'irin el'ân
Ola me'vâsı gûşe-i nisyân (İhyâ, 90)

Lebib'in ikinci mesnevisi başlıkta belirttiği gibi Süleyman Paşa'nın Bağdat'tan Diyarbakır'a dönmesi üzerine yazılmıştır. Şair, paşanın övgüsüyle başladığı mesnevisinde bir zamanlar paşaya hizmet ettiğini, ondan yardım gördüğünü söyler ve arz-1 hâline geçer. Lebib gama müptela ve kimsesiz olduğunu, bazı müfsit kişilerin bu yıl maişetini ihlal ettiği paşaya söyler. Paşadan kış gelmeden yardım elini uzatmasını istirham eder ve dua ile 'arz-1 hâlini bitirir (Kurtoğlu, 2004: 592):

Gele ey hâme-i huçeste-hırâm
Nâhun-1 hall-i müşkilât-1 enâm (Lebib, 1)

Dilden ifâya ictinâb ederim
'Arz-1 hâl etmege hicâb ederim (Lebib, 11)

‘Arz-1 hâle edip güşâde lebi
Hüsn-i ta’bîr ile gözet edebi (Lebîb, 30)

Ba’z-1 ahvâlini demek besdir
Evvelâ hânedânı bî-kesdir (Lebîb, 38)

Bir de bâ’is budur ki etdi bu sâl
Ba’z-1 müfsid ma’îşetin ihlâl (Lebîb, 39)

Re’fet Mehmed ‘Azîz ilk mesnevisinde divanının hatimesi sebebiyle Sultan Mahmud’u metheder ve ona ‘arz-1 hâlini sunar. Şair, azamet göğünün parlak güneşi padişahı överken hayatına dair kısa bilgiler verir ve padişaha ihsanı nedeniyle dua eder. Şairin babası Şam-1 Şerif’in kadısı Vâsık Efendi’dir. Şairin kendisi de zaten babası yolunda gitmiş müderris olmuştur. Padişah da şaire medrese hocalığını ihsan ederek cömertliğini göstermiştir. Re’fet Mehmed ‘Azîz yazdığı divanıyla maksadı padişahın bu eseri kabul etmesidir. Ayrıca divan vesilesiyle şair maişet isteğini padişaha iletacaktır. Re’fet Mehmed ‘Azîz ikinci ‘arz-1 hâlini Abdullah Paşa’ya, üçüncü ‘arz-1 hâlini Hayâtî-zâde Mehmed Emin Efendi’ye ve son ‘arz-1 hâlini de Mehmet Esad Efendi’ye sunar ve onlardan kerem ve cömertlik kapılarını açmalarını, müşkül haline nazar etmelerini, şairi “genc-i mihnet”te çaresiz bırakmalarını ister. Şairin ‘arz-1 hâllerinde şikâyet ettiği bir konu da yıllarca kemâlât yolunda çalıştığı halde akranlarının onu bir bir geçmeleridir (Kardaş, 2008: 112):

Yeridir hatm-i kelâm olmak için
Hatmesi misk-i hitâm olmak için (Re’fet Mehmed ‘Azîz, 3)

Medh-i şehenşeh-i devrân edelim
Vasf-1 Sultân-1 cihânân edelim (Re’fet Mehmed ‘Azîz, 4)

Edecek ‘ayn-1 ‘atâsı ceriyân
Medreseyle beni kıldı şâdân (Re’fet Mehmed ‘Azîz, 18)

Ede gör matlâb-1 i’lânı ‘ayân
Bir ma’îşet itdügün eyle beyân (Re’fet Mehmed ‘Azîz, 24)

Seyyid Vehbî Divanı’nda “Arz-1 Hâller” başlığı ile yazılmış dört ‘arz-1 hâl vardır. Bunların dördü de kıt’a nazım şekli ile yazılmıştır. Her ne kadar ‘arz-1 hâller arasında olmasa da “Kasîde-i Mesnevî-güne Berây-1 Niyâz-1 Kismet” başlıklı

mesnevisi bir 'arz-ı hâldir. Bu mesnevide şair "Sıhr-i şâhenşeh-i 'atâ-güster" ifadesiyle padişaha kız alıp vermeyle akraba olan bir devlet büyüğünü över. Memduhun ihsanı olmasa şair maksatlarına ulaşamayacaktır. Vehbî, memduha kendisini "kısmet"le ihya etmesi nedeniyle teşekkür eder ve "hüsn-i nazar"ının devam etmesini aksi takdirde Vehbî kulunda can kalmadığını söyler (Dikmen, 1991: 326):

Sıhr-i şâhenşeh-i 'atâ-güster
Cem-himem dâver-i Ferîdun-fer (Seyyid Vehbî, 3)

Olmasa lutfun ey kerîmü'z-zât
Kanda ben kanda neyl-i maksûdât (Seyyid Vehbî, 21)

Beni kısmetle etmesen ihyâ
Kismet olmaz giderdi bana gınâ (Seyyid Vehbî, 22)

Umaram lâkin ey güzîn-i beşer
Kimyâ-yı devâm-ı hüsn-i nazar (Seyyid Vehbî, 24)

Eyle ibkâya dâverâ ihsân
Yohsa Vehbî kulunda kalmadı cân (Vehbî, 27)

Şehdî'nin ilk mesnevisi Ali Paşa'ya sunduğu 'arz-ı hâldir. Mesnevi içinde "Vasf-ı Pâdişâh-ı Cem-câh" başlığı ile Sultan Ahmed Han'ı över ve sultana dua eder. Şehdî, bütün dünyanın bildiği "hâl-i zârını" âlemin sığınağı ve medarı, kılıç ve kalem sahibi, kerem mülkünün mâliki, sultanın damadı Ali Paşa'ya sunar ve onun merhametini ister (Bayındır, 2008: 225):

Eylerim ben şikâyeti senden
Umarın merhamet efendimden (Şehdî, 108)

Çâk çâk eylerim giribânı
İder elbette luft u ihsânı (Şehdî, 109)

Hâl-i zârım bilir 'âlem
Dost u düşmen dimekde lâ vü ne'am (Şehdî, 110)

Ma'dele-pîşe mekremet-bahşâ
Âsaf-ı yemm-i himem 'Alî Paşa (Şehdî, 132)

Sâhibü'-seyfi'l-kalemdir bu
Mâlik-i kişver-i keremdir bu (Şehdi, 133)

Vahîd Mahtûmî 'arz-ı hâline padişahın övgüsüyle başlar. Sonra hâlini anlatmaya geçer. Enderun'da on yıl hizmet ettiğini, bu hizmette başarılı olduğunu, şiirleriyle meclislerin tadı tuzu haline geldiğini, marifetliliğini dile getirir. Eserlerinden söz eder. Kaside söyleyip tarih yazdığını, Mora fethini anlatan bir kitabı olduğunu, divanını görenlerin beğendiğini belirtir. Devlet büyüklerinin ilgisizliği nedeniyle zor duruma düştüğünü söyler. Çevresindeki kıskanç insanların da zor duruma düşmesinde payı olduğunu anlatır. Şair, silahdar olmuş, azatlık damgası yerine elinde bir kâğıtla Rakka valisine gönderilmiş sonrasında da fermanla Rakka'da iskâna mecbur edilmiştir. Devletten umduğu yardımı görememiştir. Kadının haksızlığından, düşmanlığından, adaletli davranmadığından şikâyet eden şair, hâlini kime anlatırsa anlatsın bir karşılık alamaz. Üç sene bu şekilde çölde çaresiz kalır. Düşmanının kim, günahının ne olduğundan habersiz dolaşır. Kalpazanlık etmedim, sahte ferman düzenlemedim, kimsenin namusuna el uzatmadım, din düşmanına kale vermedim diye düşünür. Bunların hangisini yaptım diye kendisine sorar. Sonuçta düşkünlüğünün sebebinin gururu, başına gelenlerin de kendi kusuru olduğuna karar verir. Dua ederek içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmayı, yeniden padişahın hizmetinde çalışmayı ister. Şair, Sultân Mahmud padişah olunca onun yardımını talep eder. Bir hatası olduysa affını, daha önce olduğu gibi silahşörlük görevi verilmesini ister. Anne babasının yaşlı, güçsüz ve bakıma muhtaç olduklarını, ailesinin umutla yeniden görev almasına duacı olduklarını söyler. Padişahın merhamet ve ihsanını beklediğini söyleyip dua eder. Bu manzum 'arz-ı hâli sunarak muradına ulaşmayı dilediğini bildirip 'arz-ı hâlini bitirir. (Batislam, 2008: 213-214).

Nebîl, Sultan Selim'e sunduğu 'arz-ı hâlin girişinde yeni sözler söyleyen, tatlı dilli kaleme konuşur ve kaleme nasihati olduğunu söyler. Şairin kaleme nasihati yârin güzelliğinden bahsetmemesi, saçlarına dolaşmaması, kırmızı dudaklarına dil uzatmaması, yâre meftun olmaması, bembeyaz sinesi için âh etmemesi gibi sevgili ile ilgili öğütlerdir. Bu nasihatlerden sonra şair kendi halinin bahsine geçer. Şair o kadar halsizdir ki halini anlatacak dermanı yoktur. Susmasının sebebi kederdir. Gam, lisanında takat bırakmamış, zebanını mahvetmiştir. Kısa bir hal tasvirinden sonra kalem, şaire babasını hatırlatır. Şairin babası inayetle vak'anüvislik makamına gelmiştir. Nebîl'in babası şiir ve inşada da hünerlidir. Bunun üzerine kalem şaire şunu der (Aktaş, 2010: 370):

Var sende anı şitâb eyle
'Arz-ı şeh-i Cem-cenâb eyle (Nebîl, 32)

Ol şâh ki bendesi cihândır
İkbâline reşk iden şehândır (Nebîl, 33)

Sultân Selîm-i mülket-ârâ
Ol şâh-süvâr-ı sahn-ı heycâ (Nebîl, 34)

Nebîl, kalemin dilinden Sultan Selim'in cömertliğini, hünerlerini, adaletini ve özellikle atıcılığını ve ata binişini över. Şair mesnevinin sonunda padişahın inayet ve ihsan ister ve sultana dua eder:

Sûzân-ı gam-ı cihân oldum
Pervâne-i bî-zebân oldum (Nebîl, 58)

'Atf-i nigeş-i 'inâyet ister
Bir tafraya dil işâret ister (Nebîl, 59)

Lutfun ola reh-nümâ tarîke
Gayri bakılır mı hiç refike (Nebîl, 60)

Sabrî Mehmed'in birinci mesnevisi Veli Paşa'ya sunduğu 'arz-ı hâldir. 'Arz-ı hâlinde Veli Paşa'yı özellikle Mora'ya adâlet ve emniyet getirmesi sebebiyle över. Paşanın cömertlik feyzinden bulutlar nasiplense gece gündüz elmas saçacaklardır. Bu nedenle şair de paşanın cömertliğine sığınarak "hâl-i dil-i nâ-çârını" arz eder. Müşkûl durumdaki Sabrî'nin cebinde akçe ve dinar yoktur. Mihnet köşelerinde hayrette kalmış âh etmekte, firkat yükü de belini bükmektedir. Aşk ile âvâre gönlü bir şuh güzel nedeniyle paramparçadır. Kâfirin güzelliğini gördüğü zaman hayran olacağı bedelsiz bir güzel Sabrî'nin gönlünü tamamıyla yakmıştır. Şair halini bu şekilde anlatıp paşadan ihsan ister (Coşkun, 2013: 179):

Merhabâ ey saff-der-i vâlâ nejdâ
Şâd-mân oldı kudûmünle 'ibâd (Sabrî Mehmed, 1)

Himmet itdün Mora'nın i'mârına
Âferin oldun senin efkârına (Sabrî Mehmed, 9)

Bâ'is-i âsâyiş oldın 'âleme
Mâye-i ârâmiş oldın 'âleme (Sabrî Mehmed, 14)

‘Arz idem hâl-i dil-i nâ-çârımı
Dinle şâ’ir sözüdür güftârımı (Sabrî Mehmed, 32)

Sabrî müşkil akçesiz teshîri güc
Nâ-ümîdimdir demek tedbîri güc (Sabrî Mehmed, 41)

Dem-be-dem şâyeste-i ihsân kıl
Himmetinle fa’ik-i akrân kıl (Sabrî Mehmed, 62)

Şeref Hanım’ın “Kasîde-i Mesnevî” başlıklı mesnevisi bir ‘arz-ı hâldir. Şair öncelikle padişahın özellikle cömertliğini tarihi kişileri kıyas unsuru olarak kullanarak över ve padişaha “cihana zâtın gibi bir padişah gelmedi” diyerek “dil-hâhını arz-ı huzûr” eder. Padişahın niyazına kulak vermesini, ihsan ve kerem denizini coşturmasını ister. Şairin padişahın başka halini arz edeceği ve şikayetini bildireceği kimse yoktur (Arslan, 2002: 483):

‘Adl ü cûdun neşr olup bitdi hemân
Nân u şân-ı hâtem ü Nûş-ı revân (Şeref Hanım, 3)

Eyledim dil-hâhımı ‘arz-ı huzûr
Yâdîma geldi Süleymân ile mûr (Şeref Hanım, 7)

Geçse ger ol da biterdi bî-gümân
Hâl-i zârım neyle eylerdim beyân (Şeref Hanım, 18)

Sonuç olarak küçük mesnevîlerle yazılmış 59 ‘arz-ı hâle baktığımızda başta padişah olmak üzere vezir, beylerbeyi, vali, kadı, sevgili ve dostlara sunulmuşlardır. ‘Arz-ı hâllerde sunulan kişi ve makama göre talepler de değişkenlik göstermektedir. ‘Arz-ı hâllerde “kâtiplik, defterdarlık, nâkibü’l-eshrâfîlik, kadılık, devlet memurluğu, müderrislik, vakıf mütevelliliği” gibi belli makamlar talep edildiği gibi “yardım, ihsân, visâl, zam, himmet, af, gamdan azat, kerem, tayin” gibi genel talepler de dile getirilmiştir. ‘Arz-ı hâllerde Nazmî ve Kabûlî örneğinde olduğu gibi şairler başlarından geçen özel bir durumu hâmiye arz edip yardım umabilirler. Şairlerin sadece kendileri için değil sevdiği biri veya ailesi için de ‘arz-ı hâl sunup yardım beklentileri dikkat çekicidir.

‘Arz-ı hâllerde şairlerin taleplerini methettikleri hâmiye sunarak onlardan yardım ve himmet ummaları “patrimonyal devlet” anlayışının divan şiirine yansımaya en güzel örneklerdendir. Patrimonyal türde bir toplumda, başka

bir deyimle, sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendiği bir toplumda (İnalçık, 2018: 7) şair, patronun himaye, inayet ve ihsanına mazhar olmak, onun himayesine girmek için şiirler sunmuştur. Bu patrimonyal anlayış yani şair-patron ilişkisi bürokrasiden, askeriye, ilmiye sınıfından toplumsal hayata hâkimdi. Bu anlayışla 'arz-ı hâllerde de şairler hâmilelerini övmüşler ve isteklerini sıralamışlardır.

'Arz-ı hâller muhtevaları gereği "*methiye, hasb-ı hâl, şikâyet şiirleri, teşekkürnâmeler, afnâmeler ve fahriye*" ile ilişkili ve iç içedir. Methiye 'arzı hâlde ilk bölüm olarak karşımıza çıkar. Şairler memduhlarının "cömertlik, kahramanlık, adalet, ihsan, kerem, merhamet, firaset, tedbir alma, velayet, zekâ" özelliklerini geleneksel kalıplarla abartılı şekilde dile getirirler. "Bu özellikler vurgulanırken karşılaştırma, benzetme ve üstün görme münasebetiyle birtakım isimlere yer verilir." (Aydemir, 2004: 410). Konu 'arz-ı hâl olunca doğal olarak memduhun "cömertlik" yönüne daha çok vurgu yapılır. O nedenle "*cûd, sehâ, ihsan, atâ, lutf, himmet, kerem*" kelimeleriyle çokça karşılaşırız.

Manzum 'arz-ı hâller tür açısından hasb-ı hâller ve şikâyet şiirleriyle bazı yönlerden benzer özelliklere sahiptir. Söz konusu şiirlerin ortak özellikleri, hepsinde şiiri yazarların içinde buldukları ekonomik ve sosyal koşullar ya da yaşadıkları başka sorunlarla ilgili şikâyetlerini dile getirmeleridir. Ancak görebildiğimiz kadarıyla bazı istisnalar dışında hasb-ı hâl ve şikâyet şiirlerinde genellikle şikâyetler dile getirilmiş, açıkça herhangi bir kişiden belirli taleplerde bulunulmamıştır. 'Arz-ı hâllerde ise, içinde bulunulan koşulların kötülüğü, şikâyetler dile getirildikten sonra yardım ya da görev isteğine yer verilmiş, mutlaka ekonomik anlamda desteğe ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca 'arz-ı hâller dilekçe gibi belirli makam ve mevkiye bulunan kimselere sunulurken benzer türdeki diğer şiirler için her zaman böyle bir durum söz konusu değildir (Batislam, 2008: 216-217).

Divan şiirinde hâminin ihsanına şükür için yazılan *teşekkürnâme* adı verilen manzumeler bulunmaktadır. 'Arz-ı hâllerde de yer yer verilen veya verilecek ihsana teşekkür edilmiştir. Bu yönüyle 'arz-ı hâllerde teşekkürnâme başlığında okuyabileceğimiz beyitler bulunmaktadır. 'Arz-ı hâllerin ilişkili olduğu bir tür de *afnâmelerdir*. Afnâmelerde şairler kusurlarını ve hatalarını itiraf edip hâmiden aff dilerler. 'Arz-ı hâllerde de şairlerin hatalarından bağışlanma dilediklerine şahit oluruz.

Arapça "övünme" anlamına gelen "fah" kökünden türeyen fahriye edebî terim

olarak şairlerin eserlerinde kendini övmesidir. ‘Arz-ı hâllerde de şairler taleplerini dile getirdiklerinden talip olunana liyakati ifade etmek için kendilerini överler. Mesnevilere baltığımızda “*şiir ve inşâdaki ustalık, dil bilme, kâtipliğin olması, hünerler, padişaha ve devlete hizmet*” konularında şairler kendilerini övmüşlerdir.

Aşağıda ‘arz-ı hâl yazan şairler, ‘arz-ı hâlin sunulduğu kişi ve talepler tablo halinde verilmiştir:

Şair	Sunulan Kişi	Talep
Hidayet Çelebi	Padişah	Himmet, visal ve devlette bir makam
Âşık Çelebi	Padişah	Nakibü'l-eşraflık
Cinâni	Kadı Muallimzâde, Bursa Valisi, Sevgili ve Sultan Selim	Katiplik, kerem,visal, vakıf fazlalıklarının ihsanı
Nazmî	Padişah, Ali Paşa, Sultan Mustafa	Memurluk, İstanbul'da kalma, ihsanların zamanında verilmesi
Vecdî	Padişah, Atâullah Paşa, Sadullah Efendi, Muallim-i Şeh-i Rûm	Pederine kavuşma, medet, hakkında hatt-ı hümayûn çıkması, müşfik bir tabip
Gelibolulu Âli	Padişah, vezir	Azlden kurtulup görev alma, padişaha musahip olma, katiplik, hakkında hatt-ı hümayûn çıkması, yetiştirdiği iki köleye yardım
Hüdâyî-i Kadîm	Yavuz Sultan Selim	Katiplik
Kabûlî	Padişah, İbrahim Paşa, Mehmet Paşa	Gediz kadılığı, şefaet ve yardım, tayin
Rahimî	Padişah	Kendisi ve ailesi için yardım
Yetim	Sultan Süleyman	Yoksulluk ve evlat yükü için yardım
Hâletî	II. Osman, Sultan Murat	Vakıf talebi, yardım
Fasih Ahmed	Köprülü Fazıl	Lütuf
Güftî	Şeyhülislam Bahayî, vezir, Padişah	İhsan, yardım
Nâbî	Râmî Paşa, IV. Mehmet, Mustafa Paşa	Divan katipliği, Şeyh Haydar için yardım
Nâzım	Ali Paşa	Kitabet
Bahâyî	Sultan Murat	Kadılık, affedilme
Tıflî	Padişah	İhsan
Fâik Mahmut	Vezir Hüseyin Paşa	Bir derviş için yardım
Feyzî Halil	Beşir Ağa	Vakıf mütevelliliği
Nâfiz	Sultan Mahmut, Ahmet Paşa	İhsan

İhyâ	Sultan Selim	Kederi defetmesi ve lütuf
Lebib	Süleyman Paşa	Kış gelmeden yardım
Azîz	Sultan Mahmut, Abdullah Paşa, Emin ve Esad Efendi	Medrese hocalığı, kerem ve cömertlik
Vehbî	Vezir	İhsan
Şehdî	Ali Paşa	Merhamet ve yardım
Mahtûmî	Sultan Mahmut	Yeniden görev alma ve yardım
Nebîl	Sultan Selim	İnayet
Sabri	Veli Paşa	İhsan
Şeref Hanım	Padişah	Kerem ve ihsan

3. 'Arz-ı Hâllerin Dil ve Üslûp Özellikleri

Tasvir, 'arz-ı hâllerde en çok kullanılan anlatım tekniğidir. Tasvirleri "*kişi, olay ve durum*" tasvirleri başlıklarında değerlendirebiliriz. Tasvir tekniğinde şairler sübjektiftir. 'Arz-ı hâllerde mesnevinin hacmine ve şairin tercihinine göre tasvirler yapılmıştır. Tasvir içerisinde en çok doğal olarak 'arz-ı hâllerin sunulduğu hâmi tasvirleri gelir. Bütün şahıs methiyelerine baktığımızda bunlarda fizikî tasvirin olmadığı görülür. Tasvirler okuyucuda halkın ve şairin tasavvur edip arzu ettikleri ideal yönetici tipini canlandırır. "Adalet, cömertlik, kahramanlık, lütuf, iyi yöneticilik.." gibi hâmi arzu edilen ve görülmek istenen özellikler birbirini tekrar eden, benzer tasvirlerle 'arz-ı hâllere konu olur. Tasvirlerde benzer mecaz, teşbih ve telmihler yapılır ve yer yer dil ağırlaşır. Özellikle tarihî, dinî ve mitolojik şahıslarla kıyas, özdeşlik ve üstün görme yoluna gidilir. 'Arz-ı hâller içerisinde biri sevgiliye sunulmuştur. Cinânî sevgiliye sunduğu 'arz-ı hâlinde doğal olarak vuslatı arzular. Bu 'arz-ı hâlde sevgili ve güzellik unsurlarının tasviri gazellerdeki sevgili ile aynıdır. 'Arz-ı hâllerde "*olay veya durum*" tasvirlerini de görürüz. 'Arz-ı hâllerdeki tahkiyevî kısımlarda şairler sanattaki güçleri ve mesnevinin hacmine göre olayları sahneleme yöntemi ile okuyucunun gözünde canlandırırlar. Mesnevilerin asıl bölümü talep kısmında ise şairler içinde buldukları maddi manevi durumu ustalıkla tasvir edip isteklerini sunarlar.

'Arz-ı hâllerin olay merkezli bölümlerinde şairler *sahneleme* tekniğini kullanırlar. Sahnelemede okuyucu olayın gelişimini takip eder. Olay okuyucunun gözünde canlandırılır. Esasında sahneleme tekniğindeki başarı şairin tahkiyedeki yeteneğini ve ustalığını gösterir. Sahneleme tekniğinde önemli bir yeri olan konuşmaya dayalı anlatım tekniklerinden diyalog ve monolog 'arz-ı hâllerde yer yer görülür. Diyaloglar anlatıma akıcılık kazandırır. Konuşmaya dayalı anlatım tekniklerinden iç monologda (interior monologue)

okuyucu kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya gelir. İç monologda zihin serbest ve faal şekilde çalışır ve dil, konuşma diline benzer. Bu üslûbun hâkim olduğu metinlerde kahraman, içinde bulunduğu psikolojik durum doğrultusunda kendi kendine, karşısında biri varmış gibi konuşur. Konuşma havasının hâkim olduğu iç monolog kahramanın o anki durumunu yansıtır (Tekin, 1989: 101). ‘Arz-1 hâllerde şairin kalem, rüzgâr ve akıl gibi unsurlarla sohbet ettiği bölümler ve ‘arz-1 hâlin hasb-1 hâlle ilişkili kısımları şairin çeşitli konularda sıkıntılarını, dertlerini dile getirdikleri birer iç monologdur.

Klasik Türk şiiri geleneğinde şairlerin bazı cansız unsurları kişileştirerek onlarla konuşması, dertleşmesi özellikle hasb-1 hâl ve aşk muhtevalı şiirlerde görülen bir özelliktir. Bu unsurlar genellikle “gönül, kalem, rüzgâr, söz ve felek” olur. ‘Arz-1 hâllere baktığımızda kurmaca unsurlardan “*kalem, akıl ve rüzgâr*” ile yapılan konuşmalara, dertleşmelere şahit oluruz.

Bir üslûp özelliği olarak eleştirel anlatımda şair şikâyetlerini dile getirir. ‘Arz-1 hâllerde de eleştirel anlatımla kişisel ve toplumsal şikâyetleri görürüz. Şairler “*felekten/bahttan/kötü talihten, devlet kurumlarındaki kayırmacılıktan, düşman ve hasetçilerden, iftiradan, değerlin bilinmemesinden, kimsesizlikten, cimrilikten, borçtan, fakirlikten ve ayrılıktan*” şikâyetlerini dile getirmişlerdir.

‘Arz-1 hâllerde başta mecazlar olmak üzere mana ve lafızla ilgili edebî sanatlar kullanılmıştır. Farklı üslûba sahip şairler olduğu için edebî sanatlarda da o oranda çeşitlilik vardır. Tasvirî kısımların omurgasında teşbih ve mecazlar vardır. Şairler bu yolla birbirine benzer ve birbirinden farklı birçok “somutlaştırma” yapmışlardır. Bütün teşbih ve mecazlar divan şairinin “*hayal, mazmun ve mübalağa*” dünyasını yansıtır. “İfade içinde zikr etmeksizin herhangi bir kıssaya, geçmişteki bir olaya, meşhur hikâyelere, efsanelere, malum bir şahsa, çeşitli inanışlara, ayetlere veya bir hadise ya da yaygın bir atasözüne işaret etme” (Küleççi, 2003: 170) şeklinde tanımlanan telmih sanatıyla şair, düşüncelerini desteklemek için tarihî, dinî ve mitolojik kahramanlar ve olaylardan yararlanır ve bunları sık sık ‘arz-1 hâllerde kullanır. ‘Arz-1 hâllerde şairlerin tasvirlerini kuvvetlendirmek ve duygularını ifade etmek için kelime veya kelime gruplarını tekrarladıkları yani tekrar sanatı da görülür.

Genel olarak baktığımızda ‘arz-1 hâllerin tahkiyevî kısımlarında dil ortalama bir divan şiiri okuyucusunun rahatlıkla anlayabileceği sadeliktir. Buna karşın bazı tasvirî bölümlerde dil yer yer ağırlaşır. Çünkü tasvir ve methiyelerde mecâzî anlatım hâkimdir.

Diğer bütün nazım şekillerinde görüldüğü gibi küçük mesnevilerle yazılan 'arz-1 hâllerde de terimler, atasözleri, deyim kullanılmış; Arapça ve Farsça kelime ve bilindik veya orijinal terkiplere yer verilmiştir. Bazı Farsça terkipler üç veya dört kelime ile kurulmuştur. Dili ağır kısımlar bir kenara konulduğunda 'arz-1 hâllerin dili, ortalama bir divan şiiri okuyucusunun anlayabileceği bir dildir.

SONUÇ

Sonuç olarak küçük mesnevilerle 59 'arz-1 hâl yazılmıştır. 'Arz-1 hâllere genel olarak bakıldığında başta padişah olmak üzere vezir, beylerbeyi, vali, sevgili ve dostlara sunulmuştur. 'Arz-1 hâllerde sunulan kişi ve makama göre talepler de değişkenlik göstermektedir. 'Arz-1 hâllerde kâtiplik, defterdarlık, nâkibü'l-eshrâfîlik, kadılık, devlet memurluğu, müderrislik, vakıf mütevelliliği gibi belli makamlar talep edildiği gibi yardım, ihsân, visâl, zam, himmet, af, gamdan azat, kerem, tayin gibi genel talepler de dile getirilmiştir. 'Arz-1 hâllerde Nazmî ve Kabûlî örneğinde olduğu gibi şairler başlarından geçen özel bir durumu hâmiye arz edip yardım umabilirler. Şairler sadece kendileri için değil sevdiği biri veya ailesi için de 'arz-1 hâl sunup himmet bekleyebilirler. 'Arz-1 hâller muhtevaları gereği "*methiye, hasb-ı hâl, şikâyet şiirleri, teşekkürnâmeler, afnâmeler ve fahriye*" ile ilişkili ve iç içedir. 'Arz-1 hâllerde anlatım tekniklerinden başta tasvir olmak üzere sahneleme, eleştirel anlatım, diyalog, iç monologu görürüz. 'Arz-1 hâllerde başta mecazlar olmak üzere mana ve lafızla ilgili edebî sanatlar kullanılmıştır. Farklı üslûba sahip şairler olduğu için edebî sanatlarda da o oranda çeşitlilik vardır. Tasvirî kısımların omurgasında teşbih ve mecazlar vardır. Şairler bu yolla birbirine benzer ve birbirinden farklı birçok "*somutlaştırma*" yapmışlardır. Bütün teşbih ve mecazlar divan şairinin "*hayal, mazmun ve mübalağa*" dünyasını yansıtır. 'Arz-1 hâllerde terimler, atasözleri, deyimler kullanılmış; Arapça ve Farsça kelime ve bilindik veya orijinal terkiplere yer verilmiştir. 'Arz-1 hâllerin dili -tasvirî anlatımla dilin ağırlaştığı kısımlar hariç- ortalama bir divan şiiri okuyucusunun anlayabileceği bir dildir.

KAYNAKÇA

AKSOYAK, İsmail Hakkı (2006). *Gelibolu Mustafa Âli Divan III*, Department Of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
AKTAŞ, Ali (1996). *Yetim Divânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

- AKTAŞ, Yasemin (2010). *Mehmed Nebî ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ARSLAN, Mehmet (2002). *Şeref Hanım Divanı*, İstanbul: Kitapevi. Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar (2004). “Medhiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, ss. 410-411.
- BAĞÇECİ, Lokman (2002). *Nabi Divanı’ndaki Küçük Mesneviler*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- BATISLAM, Hanife Dilek (2008). “Divanlardaki Manzum ‘Arz-ı Hâller””, *Turkish Studies*, C: 3, S: 1, ss. 209-218.
- BAYINDIR, Şeyda (2008). *Şehdî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbî Dîvânı*, İstanbul: MEB.
- ÇOŞKUN, Ferdi (2013). *Sabrî (Mehmet) Divanı Edisyon Kritik-İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- ÇINAR, Bekir (2000). *Tıflî Ahmed Çelebi Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- ÇIPAN, Mustafa (1991). *Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- DEMİR, Hiclal (2008). *Lâziki-zâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- DİKMEN, Hamit (1991). *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- EKER, Ruken (2009). *Feyzî Halil Paşazâde Divânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- ERDOĞAN, Mustafa (2008). *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ERZEN, Mehmet Halil (2012). *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlil-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- HANÇERLİOĞLU, Filiz (1988). *Âşık Çelebi Divanı*, Yüksek lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1991). “Arzuhal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, ss. 447-448
- KARDAŞ, Mehmet Nuri (2008). *Re’fet Mehmed ‘Azîz’in Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- KAVRUK, Hasan vd. (2009). *Filibeli Vecdî ve Dîvân’ı (Metin-Dizin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, Erişim Tarihi, 22.03.2016.
- KOÇAK, Fatma (2006). *Fâik Mahmud ve Dîvânı* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

- KURTOĞLU, Orhan (2004). *Lebîb Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, Erişim tarihi, 22.03.2016.
- KÜLEKÇİ, Numan (2003). *Edebî Sanatlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- OKUYUCU, Cihan (1994). *Cinâni (Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni)*, Ankara: TDK.
- SAK, Vesile (1994). *Nâzım (İstanbul) Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- SONA, İbrahim (2006). *Hidâyet Çelebi ve Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- TOPRAK, Muhbet (2006). *Şeyhülislam Bahâyî Divanı Şerhi*, Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- ULUDAĞ, Erdoğan (1992). *Şeyhülislâm Bahâyî Divânı (İnceleme, Karşılaştırmalı Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- ULUDAĞ, Erdoğan (1998). "Divân Edebiyatı Türlerinden Sâkinâmeler ve Şeyhülislâm Bahâyî'nin Sâkinâmesi" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 9, ss. 49-64.
- ÜST, Sibel (2017). *Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, Erişim tarihi, 22.03.2016.
- YEKBAŞ, Hakan (2005). *Hüdâyî-i Kadîm Divanı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- YILMAZ, Kaşif (1983). *Güftî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tezkireciliği ile Divanı, Zafer-nâmesi ve Teşrifâtü'ş-Şuarâsının Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.